

dnk DE NIEUWE KRONIEK

dertiende jaargang, nummer 3, september 2022

Uitgave van Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

VERDWENEN STRATEN IN TIEL-OOST

Voor de Tweede Wereldoorlog waren er in Tiel-Oost diverse nu verdwenen of sterk veranderde straten en buurtjes te vinden. Doorgaans waren het doodlopende sloppen, waar nederige arbeidershuisjes stonden. In dit artikel gaan we op zoek naar de rafelranden van het oude Zandwijk. Wandelt u mee?

MAX HAVELAAR EN TIEL

Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1860, stelde de schrijver Eduard Douwes Dekker (Multatuli) zich kandidaat voor het district Tiel. Het was in de tijd van het districtenstelsel niet ongebruikelijk dat kandidaten, die niet uit een kiesdistrict afkomstig of daar woonachtig waren, zich verkiesbaar stelden.

LEERLINGEN RIJKS HBS TE WAPEN

Herman Asjes is de vlieger die in mei 1940 met de Fokker C.X 711 – een verkenner/lichte bommenwerper – een oorlogsvlucht maakte, waarbij hij zich onderscheidde, maar waarvoor hij door omstandigheden niet onderscheiden werd.

TIEL HANZESTAD ÉN HANDELSSTAD

In het oudste toltarif van de stad Koblenz, dat dateert uit de elfde eeuw, worden kooplieden afkomstig uit Nijmegen, Tiel, Heerewaarden, Zaltbommel, Utrecht en Deventer genoemd. In die tijd de enige handelsplaatsen met een stedelijk karakter langs de grote rivieren.

Voorwoord	3
Verdwenen straten in Tiel-Oost	4
Max Havelaar en Tiel	13
Leerlingen Rijks HBS te wapen	16
Tien keer Burense Poort	24
Tiel Hanzestad én handelsstad	30
Aardewerk van Het Drostenhuis / huis De Start	36
Graven op het Bleekveld	40
Indrukwekkend	41
Boekbesprekingen	42
Flipje en Streekmuseum	44
Regionaal Archief Rivierenland	45
Erratum	46
Vereniging Oudheidkamer	47

Omslagfoto:
Het gebouw 'Opwaarts' aan de St. Walburgstraat kort voor de sloop.
Aquarel van Lies Veenhoven, 1985
(Collectie FEST)

De redactie van de Nieuwe Kroniek is op zoek naar nieuwe artikelen van historische onderzoekers (beroeps- of hobbymatig) over Betuwse gebeurtenissen, personen of plekken. Artikelen worden beoordeeld en van advies voorzien door de redactie. De redactie kan helpen bij het beter leesbaar maken en de afbeeldingskeuze.

Voorstellen voor artikelen met korte omschrijving zijn welkom op: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

VOORWOORD

Afgelopen maand verbleef ik bij familie in Australië. Een groot, prachtig land met een lange geschiedenis en een korte historie. Een lange geschiedenis als wij luisteren naar de verhalen van de eerste bewoners, de First Nation people/ the indigenous people/ de Aboriginals en een korte historie als wij lezen over de komst van de Engelsen met de First Fleet in 1787. In de jaren dat wij nu dit mooie land bezoeken, hebben wij dit jaar het continent 'gerond'. Als laatste plaats was Darwin aan de beurt. Een stad in het tropische noorden van Australië met ongeveer 150.000 inwoners, gesticht in 1869 en tweemaal compleet verwoest, door de Japanners in 1942 en door orkaan Tracey in 1974.

Als wij een paar dagen verblijven in een plaats dan proberen wij altijd contact te leggen met een Historical Society. Elke plaats, hoe klein ook, heeft een historische vereniging met een ruime aandacht voor allerlei aspecten van de geschiedenis van de plaats waar men woont. Niet alleen verzorgt de historische vereniging lezingen over de geschiedenis van de woonplaats, geeft publicaties uit, is een soort VVV, maar de vereniging is meestal ook verantwoordelijk voor het plaatselijke museum. De meest gewone en ongewone dingen worden er verzameld. Soms zijn de opslagruimten van onder tot boven volgestapeld met spullen van nog geen vijftig jaar oud.

Australiërs zijn gek op 'oude' dingen. Voorwerpen die wij wegbrengen naar Secunda (Switch) of naar de AVR I worden schoongemaakt, gepoetst en trots - met de nodige toelichting - tentoongesteld. Dit gebeurt ook met 'oude' huizen en gebouwen die minutieus worden gerestaureerd en in oorspronkelijke staat worden teruggebracht.

Australiërs proberen met alle macht hun korte/ lange geschiedenis te behouden en daarin wordt veel geld geïnvesteerd.

Waarom dit lange verhaal over een land dat hier ver vandaan ligt?

Begin juli keerden wij terug en later liep ik door de Weerstraat. Ik zag de voortgang bij het pand nr. 39 waar ik al eerder over geschreven heb (DNK-2022/1).

Voortgang?

Het was een triest gezicht te zien op welke wijze men het pand onder handen had genomen. Later, thuis, las ik nog een keer 'Erfgoed in balans' het erfgoedplan van de gemeente Tiel. Moest ik huilen of lachen?

Martin J. van der Mark,

Voorzitter

VERDWENEN STRATEN IN TIEL-OOST

Voor de Tweede Wereldoorlog waren er in Tiel-Oost diverse nu verdwenen of sterk veranderde straten en buurtjes te vinden. Doorgaans waren het doodlopende sloppen, waar nederige arbeidershuisjes stonden. In dit artikel gaan we op zoek naar de rafelranden van het oude Zandwijk. Wandelt u mee?

Wie de kaart van Zandwijk die cartograaf Jacob van Deventer circa 1560 vervaardigde legt op een hedendaagse plattegrond van hetzelfde gebied, kan constateren dat de middeleeuwse hoofdstructuur nog steeds aanwezig is. De Kijkuit, Hogestraat, Hogeweidseweg, Grotebrugse Grintweg, Binnenhoek en Binnenweg, ze zijn goed te herkennen. Zelfs het huidige Tussenstraatje, gelegen tussen de Kijkuit en de Hogeweidseweg staat al op de eeuwenoude plattegrond. Zouden we iemand uit de zestiende eeuw naar onze tijd teleportereren,

Deze straatjes en buurtjes gaan we bezoeken:

1. Twaalf Apostelen	4. Koningsheuvel
(Vinkenstraat)	6. Het Fort
2. Pepersteeg	5. Hoge Dwarsstraat	7. Bloemstraat
3. Postlaantje		8. Veldstraat

📍 Kaart met het stratenpatroon in Tiel-Oost, door C. Jager 1938 (Collectie RAR)

dan zou hij of zij de weg wel vinden. In de loop der tijd ontstonden verfijningen in de vorm van nieuwe straatjes en buurtjes (zie afgebeelde kaart).

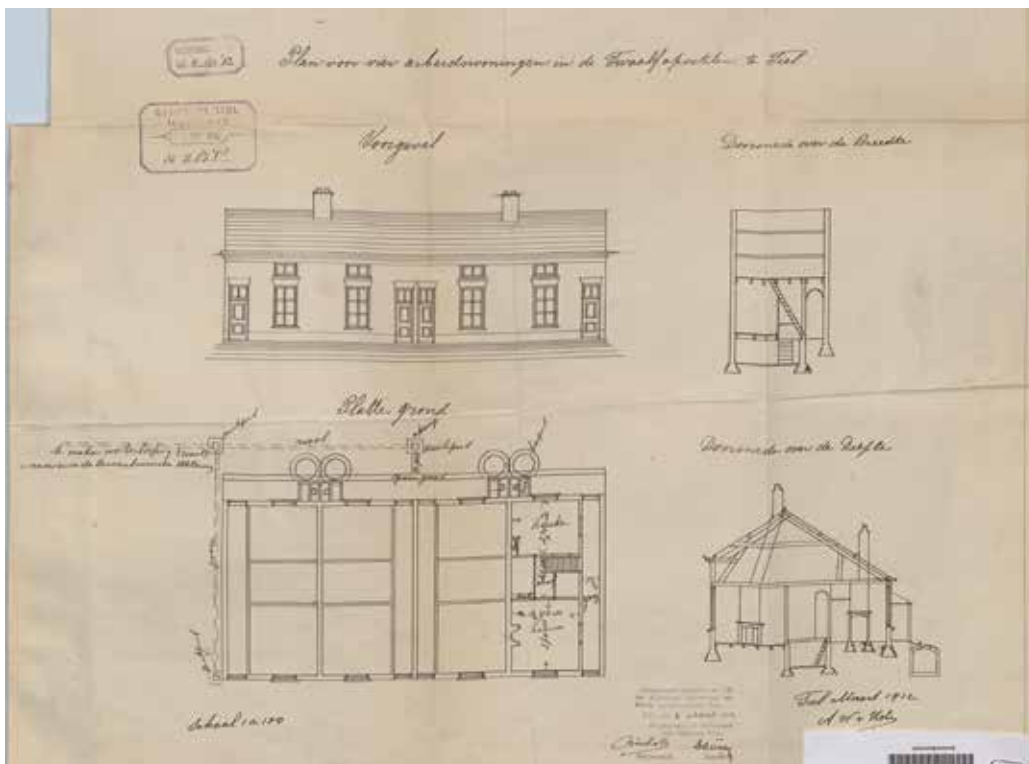
Zandwijk heeft lang een landelijke uitstraling gehad. Enkele straatnamen herinneren daaraan: Hoveniersweg, Hovenierslaantje, Akkerstraat en Groenlandslaantje. Door de komst van grootindustrie, zoals de fabrieken van Daalderop, Kurz en De Betuwe, en de bouw van arbeidersbuurten veranderde in het laatste kwart van de negentiende eeuw het rurale karakter.

1. DE TWAALF APOSTELN

Uit de stad komende lopen we de Grotebrugse Grintweg op, we passeren de Nachtegaallaan en krijgen aan onze rechterhand de Twaalf Apostelen. De straat is er nog, maar nieuwbouw heeft al lang de oude bebouwing vervangen. Een luchtfoto

(zie volgende pagina) uit de jaren dertig van de vorige eeuw laat ons goed zien hoe de situatie vroeger was. In het midden herkennen we de perserij van jamfabriek De Betuwe. In de topgevel zitten drie stukken natuursteen met het opschrift “De Betuwe Verduurzaamde Vruchten”. De gevel van dit fabrieksgebouw staat er nog altijd en is onderdeel van een rij appartementen. Vlak daarvoor, maar meer naar de Grotebrugse Grintweg toe, vinden we het kantoor van De Betuwe. Ook dat is bewaard gebleven. De straat links hiervan is De Twaalf Apostelen (zie de pijl).

Burgemeester Cambier van Nooten zocht naar een verklaring van de naam en vroeg het begin jaren vijftig aan J. Wielders die woonde op het Plein, maar die vroeger in de Twaalf Apostelen had gewoond. Volgens hem leidde de naam naar Marinus Wennekes (1847-1924) die twaalf kinderen gehad zou hebben.

📍 Tekening van huisjes aan de Twaalf Apostelen voor de heren Van Uden (Collectie RAR)

📍 Luchtfoto van het gebied langs de Grotebrugse Grintweg in de jaren dertig (Foto RAR)

Onderzoek wees uit dat hij er echter maar tien had. Juister vond Cambier van Nooten de verklaring dat in het straatje volgens een oude kadasterkaart aan de noordzijde een rij van twaalf uniforme huisjes stond. In 1854 is er sprake van “een gebouw bestaande uit vijf woningen, benevens erf en tuin, staande en gelegen in de zogenaamde

Twaalf Apostelen”, samen verhuurd voor *f* 2,95 per week. De omgeving was landelijk, want in 1876 werden er “appelen uit de boomgaard in de Twaalf Apostelen” aangeboden. De naam werd officieel vastgesteld bij raadsbesluit van 29 maart 1884. De meeste bouwactiviteiten vonden plaats tussen 1879 en 1909.

Wat voor soort pandjes er aan de Twaalf Apostelen gebouwd werden, vertelt ons de tekening bij de aanvraag van A.W. en A.H. van Uden om in 1912 vier arbeiderswoningen te mogen optrekken. De uiterst eenvoudige indeling toont een huiskamer, keuken, alkoof (voor de slaapplaatsen) en een zolder. In een uitbouwje zat het privaat, dat loosde op de Binnenboomse wetering. Hoewel de Woningwet voorschreef dat elk huisje een eigen waterpomp moest hebben, kregen de aanvragers het voor elkaar dat er één gezamenlijke pomp kwam, maar wel met de voorwaarde dat de huurders niet verder dan 100 meter mochten lopen. De bewoners leefden van wat hun eenvoudige ambachtelijke activiteiten opleverden.

📍 De ingang van de Twaalf Apostelen in 1981. De Betuwe heeft de straat opgeslokt. Links de boerderij van de familie Schoots, die op het laatst de kantine van de fabriek was (Foto RAR)

2. DE PEPERSTEEG

Wat verderop aan de Grotebrugse Grintweg krijgen we aan onze rechterhand de Pepersteeg. De naam heeft niets te maken met de toentertijd kostbare specerij, maar verwijst naar de biezen die daar ongetwijfeld groeiden en die onder andere gebruikt werden om stoelen mee te matten.² De aanwezige woningen waren goedkoop. In 1917 veilde notaris Van Heumen acht huisjes die samen voor *f* 7,40 per week verhuurd werden. In het buurtje konden de gemoederen hoog oplopen. In 1923 vielen er rake klappen bij een ruzie tussen twee ‘ouden van dagen’. Om het hoofd boven water te houden was het sappelen. Alles wat inkomen kon genereren greep men aan. In de Pepersteeg woonde een zekere H.K. in een huisje met een open plaats. Hij leverde de bekende Geldersche metworst “waarvan er meer dan 150 aan den zolder van het dompige vertrekje hingen”. Dat wrong met de hygiëne en daarom nam de politie een partij worst in beslag. In de steeg woonde ook een 62-jarige alleenstaande man, die voedsel van de burens ontving, maar in verregaande staat van vervuiling verkeerde. De politie stelde een onderzoek in en liet hem op kosten van het Algemeen Armbestuur opnemen in het St. Andreas Gesticht. Erger was wat een 68-jarige straatgenoot in 1924 overkwam. Ondanks herhaald kloppen gaf hij geen reactie. Daarop brak de gewaarschuwde politie de deur open en vond hem dood in een stoel zitten. Valt er dan niets aardigs over de steeg te melden? Ja zeker wel, want in 1907 rooide stukadoor Van den Hatert twee kolossale aardappels van twee respectievelijk anderhalf pond zwaar. In 1935 stelden B&W voor om vijf huisjes onbewoonbaar te verklaren en in het adresboek van Tiel uit 1938 komen in de Pepersteeg nog slechts twee adressen voor. In de jaren vijftig is het straatje verdwenen.

📍 Klompenmaker J.L. Visée
(Particuliere collectie)

We vinden er een woning met een achterhuis voor het vee, een bakkerij, een smederij en een klompenmakerij. Een bekende klompenmaker uit de Twaalf Apostelen was J.L. Visée (geboren in 1878). Behalve een uitstekend vakman was hij voorzitter van de R.K. Klompenmakersgezellenbond en secretaris van de ‘Ziekenbus’. Aangesloten klompenmakers betaalden een kwartje per week, waarvoor ze verzekerd waren van doktershulp en medicijnen.¹ Uiteindelijk slokte jamfabriek De Betuwe het straatje op, maar na sluiting van de onderneming in december 1993, sloop van het fabriekscomplex en nieuwbouw van huizen keerde in de periode 1996-1998 de oude naam terug.

⚠ Na de brand in een woning aan het Postlaantje in januari 1969 (Foto RAR)

3. POSTLAANTJE

Via de Korte Binnenhoek en de Binnenhoek lopen we richting de Vinkenstraat. Voordat we oversteken naar deze straat staan we stil om even te denken aan het Postlaantje dat hier vroeger liep. In juni 2010 vonden er proefopgravingen plaats, waarbij sporen en vondsten uit de Ottoonse tijd, dat wil zeggen uit de bloeiperiode van Tiel in de tiende en elfde eeuw, werden aangetroffen. Ook uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd werden vondsten gedaan.³ Op de kaart van Jacob van Deventer uit circa 1560 is ter plaatse een voetpad te zien.

⚠ De Binnenhoek, waar eens het Postlaantje was (Foto auteur)

De laatste gedaante van het Postlaantje ontstond in de late negentiende eeuw. In 1888 kreeg timmerman Engelbertus Godefriedus Bermentloo (geboren 1844 te Nederhorst den Berg) uit Weesp vergunning om er zes huisjes te bouwen. Hij was in 1871 gehuwd met de Tielse Maria Westerlage (1841), dochter van een klompenmaker. Vermoedelijk kwam de grond uit haar familie, want klompenmakers waren niet per definitie onbemiddeld.⁴ Blijkbaar kwamen er nog pandjes bij, want in 1903 liet Bermentloo negen woningen van buiten schilderen en vijf van binnen. Interessant is de plaatsaanduiding, namelijk “staande in den Binnenhoek op de Bleek alhier”.⁵ Pas in 1930 ontstond officieel de naam Postlaantje.

♣ Het echtpaar Bermentloo-Westerlage (Collectie Gemeentearchief Weesp)

♣ Luchtfoto van Daalderop aan de Binnenhoek. Bij de pijl was de ingang van het Postlaantje, circa 1960 (Afbeelding via Facebook)

De raad van Tiel besloot toen deze naam vast te stellen als zijnde het noordelijke deel van de 'Postenboomgaard', genoemd naar dit eigendom van de familie Post.

Langs het laantje liep een sloot die de afscheiding vormde met het naastgelegen terrein van metaalwarenfabriek Daalderop en die in 1949 is gedempt.

In de jaren 2001 – 2004 kocht de gemeente Tiel de huisjes van het Postlaantje op en liet ze slopen.⁶ Pas in 2009 verdween het laatste pandje, het hoekhuis nummer 1, waar in 1948 een winkel in groente, fruit en aard-appelen in gehuisvest was. Van de beoogde nieuwbouw is tot nu toe niets gekomen. Het terrein is nu een hondenuitlaatveldje en een speeltuin.

4. DE KONINGSHEUVEL

We steken over en lopen naar het Vinkenstraatje, geheten naar de Vincken hof(stat), een huis van de familie Vinck dat al in de zestiende eeuw wordt vermeld. In 1805 is de boerderij verdwenen en bleven uiteindelijk aardappelakkers en moestuinen over.

TIEL, 13—3—'12.

M. de R.!

Verzoeken een kleine plaatsruimte in uw blad voor het onderstaande.

Zondagavond 11. de Hoogestraat passerende en den Koningsheuvel op wijdende gaan, werden wij begroet door een bende opgeschoten kwajongens. Die begroeting bestond hierin, dat wij werden uitgejouwd en nageroepen niet alleen, doch zelfs werden geslagen en geschopt. Het was zoo erg, dat een dame een schop in de zij ontfing, waar zij den volgenden dag nog pijn van gevoelde. Een andere dame was haar ceintuur kwijtgeraakt enz. enz. Op de vraag aan een grootere, of dit altijd zoo was, kregen wij ten antwoord, dat dit, 's Zondags vooral, altijd hetzelfde was en voegde een oud moedertje er aan toe: het is 't beste om gewoon door te loopen en zich alles te laten welgevalen. Die bende is tot alles in staat en politie zie je hier bijna nooit.

♣ Ingezonden mededeling in de Tielsche Courant van 15 maart 1912

Totdat in 1921 de rooms-katholieke woningbouwstichting St. Joseph hier een arbeiderscomplex liet verrijzen.⁷ Hoewel de naam Vinkenstraat al in 1884 was vastgesteld, bestond er voor de Eerste Wereldoorlog echter verwarring over de naam. Die kende ook andere aanduidingen, zoals Lindenstraat en Koningsheuvel.⁸ Aan de zuidzijde van de straat stond een buurtje dat daar in 1899 op initiatief van metselaar Gijsbertus Konings en zijn cafévriend ene Van den Heuvel werd gebouwd; vandaar de naam: Koningsheuvel.⁹ Erg fris en plezierig was het niet bij deze Koningsheuvel. Regelmatig vestigden raadsleden de aandacht op de stinkende sloten in de buurt en in 1906 klaagden ze over de 's-avonds heersende 'Egyptische duisternis'. Veilig was het er evenmin. In 1902 brak iemand zijn been ten gevolge van een kuil in de weg.

📍 De Vinkenstraat (Koningsheuvel) in 1970. Links de fabriek van Daalderop (RAR/Collectie Van Droffelaar)

5. HOGEDWARSSTRAAT

6. HET FORT

7. BLOEMSTRAAT

We wandelen de Hogestraat in en krijgen aan onze linkerhand de Hogedwardsstraat. Een foto uit de jaren dertig van de vorige eeuw neemt ons mee terug in de tijd. De uitstraling is armoedig en comfort is een begrip dat de bewoners niet kenden.

Voorgesteld werd de straat de naam Kippenstraat te geven, maar de raad stelde in 1930 Hogedwardsstraat vast. Als je dit straatje verder afliep kwam je uit op een omsloten terrein, het zogenaamde Fort, waar een buurtje met armoedige huisjes te vinden was. Vooral klompenmakers hadden zich hier gevestigd. Het sociaaldemocratische raadslid Van Hattem noemde dit Fort in 1935 “een vloek voor het welzijn van de volksgezondheid”. Hadden B&W daar wel eens gekeken? Soortgelijke etiketten plakte Van Hattem op de huizen van de Hogedwardsstraat en de Peperstraat, die hij “meer op varkenshokken dan woningen voor mensen” vond lijken. Blijkbaar kon de gemeente maar moeilijk zelf tot volkshuisvesting overgaan en liet ze dit over aan particulieren. Wel verklaarde zij de meest onleefbare panden onbewoonbaar. De eigenaren, die nu met onverhuurbare krotten zaten, vroegen en kregen daarop toestemming ze als pakhuizen te verhuren.

Aan de andere kant kon je het Fort verlaten via een voetpad dat naar de Bloemstraat leidde. Nu loopt hier de Bevrijdingslaan. In de raadsvergadering van 1930 vroeg raadslid Stam aandacht voor de slechte woonomstandigheden in de Bloemstraat, want daar “staan huizen van f 2,- die het beste met een hol zijn te vergelijken”. In 1935 was A. Jansen uit de Looierstraat eigenaar geworden van een perceel grond aan de Bloemstraat. Hij wil er huizen op bouwen. Gemeentearchitect Job van Eyk heeft bezwaren, want de Bloemstraat sluit niet behoorlijk op het omliggende wegennet aan en heeft niet de juiste breedte. Hij omschrijft de Bloemstraat als “een smal slop, uitkomende op het trottoir langs de Hoogestraat”.¹⁰

De naam Het Fort is sinds 2011 weer terug in de adreslijsten van Tiel. De gemeente gaf de naam aan een nieuwbouwbuiltje bij de boerderij Monniker Kapel aan de Hogeweidseweg. Het ligt echter niet op de plaats van de historische buurt Het Fort.

🕒 Erbarmelijke woontoestanden in de Hogedwardsstraat in de jaren dertig (Collectie FEST)

🕒 De Hogedwardsstraat in 1962. Rechts in de deur staat J.D. de Wit sr. Hij was gehandicapt en reed met zijn hier afgebeelde invalidenwagen soms met hoge snelheid door de stad (Foto RAR)

🕒 De Hogedwardsstraat in 2022. De meeste woningen zijn gesloopt (Foto auteur)

De Veldstraat in 1963 (Foto RAR)

8. DE VELDSTRAAT

We wandelen de Hogeweidseweg af tot we bij het Tussenstraatje komen, dat we rechtsaf gaande inslaan. Aan het einde steken we de Kijkuit over. Recht voor ons zien we de voormalige slagerij Van Neerbos. De schuur aan de rechterkant is gebouwd op de plaats waar eens de ingang was naar een doodlopend straatje: de Veldstraat. De naam is in 1930 officieel vastgesteld.¹¹ Op een foto uit 1963 zien we enkele eenvoudige huisjes te midden van teelland met broeibakken. Momenteel is het terrein onbebouwd en begroeid met gras. Dat is vanaf de J.D. van Leeuwenstraat goed te zien.

Noten

1. Zie H. van Eck, Klompen maken in Tiel een afgesloten hoofdstuk, Leiden 1990, pag. 13
2. Peper, peep of pepe betekent riet, strohalm en mattenbies. Veel oude peperstraten liepen haaks op een kreek, beek of watertje
3. Zie: E.M.P. Verhelst, Tiel-Postlaantje; Raap-Rapport 2247, 2011
4. Aan de Binnenhoek woonden de broers Gerrit en Jan Overasselt, die klompen maakten. Ze leefden zuinig en lieten tegenover de fabriek van Daalderop aan de Binnenhoek 26 huisjes zetten. Veel geld schonken ze aan de NH kerk, die ermee het Overasselt fonds stichtte. Zie: G.J.Peters, Tiel omstreeks 1900, Tiel 1957, pag. 105
5. TC, 10 mei 1903
6. RAR toegang 1577, nrs. 1590, 1601 en verder
7. Zie: H. van Heiningen, De Tielse Vinckenhof die St. Josephstichting werd. In: Veranderd straatbeeld, nr. 83
8. Opmerking van ene Kris in 'Ons Weekblad; R.K. orgaan voor Tiel en Omstreken', 17 januari 1914
9. RAR, toegang 100, nr. 50-53: Aantekenboekjes straatnamen van Cambier van Nooten; boekje 51, pag. 89
Konings werd 'de papboer' genoemd en Van den Heuvel, die een winkel in suikerwaren had, 'de suikererwt'
10. RAR, toegang 007, nr. 7018
11. Volgens Wim Reuvers is de naam verbonden met Hannes Veld die hier gewoond zou hebben

Bronnen (voor zover niet vermeld in de noten)

- Tielsche Courant
- Nieuwe Tielsche Courant
- De Waalbode

MAX HAVELAAR EN TIEL

Hoe Multatuli het onrecht in Nederlands-Indië via Tiel wilde bestrijden.

Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1860, stelde de schrijver Eduard Douwes Dekker (Multatuli) zich kandidaat voor het district Tiel. Het was in de tijd van het districtenstelsel niet ongebruikelijk dat kandidaten, die niet uit een kiesdistrict afkomstig of daar woonachtig waren, zich verkiesbaar stelden.

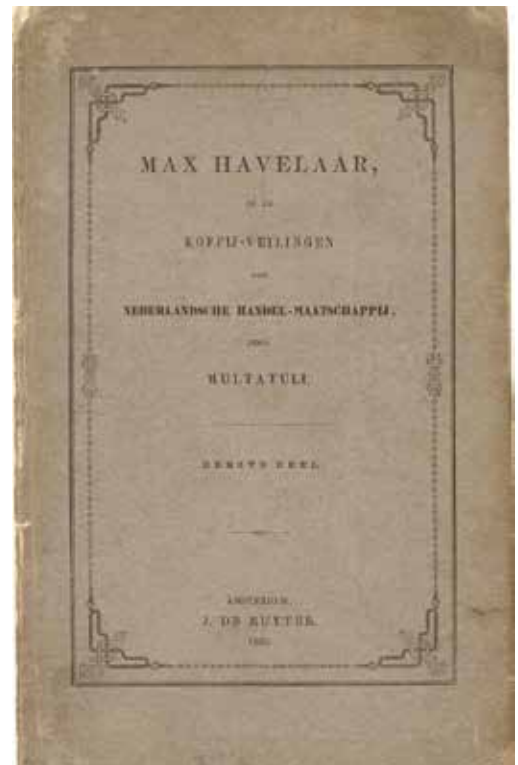
Maar waarom koos Multatuli uitgerekend het district Tiel om zich kandidaat te stellen? Was het hem te doen om de belangen van het kiesdistrict Tiel te behartigen?

Vanaf 1839 was Douwes Dekker (2 maart 1820-19 februari 1887) in dienst van het Nederlands bestuur in Indië waar hij in

1855 werd benoemd tot assistent-resident van Lebak op Java. Hier werd hij geconfronteerd met ernstig machtsmisbruik door de plaatselijke Indische hoofden, die handelden uit naam van het Koninkrijk der Nederlanden. Op 29 maart 1856 verzocht hij om eervol ontslag, nadat zijn aanklacht tegen Karta Nata Negara, de regent van het district Lebak die zijn bevolking meedogenloos uitzoog, door het Nederlands-Indische bestuur was afgewezen.

▲ Eduard Douwes Dekker (Foto Wikipedia)

● Max Havelaar (Foto Wikipedia)

Via omwegen was Dekker in België terecht gekomen. Vanwege de vele schulden die hij in Nederland had, wilde hij zich daar liever niet vertonen. Er werd daarnaast in die tijd nogal neergekeken op lieden, die berooid uit Nederlands-Indië terugkeerden.

Zonder vaste inkomsten was het voor hem lastig het hoofd boven water te houden.

In Brussel schreef hij in 1859 onder de naam Multatuli 'Max Havelaar, of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij'.²

Het boek werd een literair succes en in heel Europa verkocht. Daarmee kwam er een einde aan zijn deplorabele financiële situatie. Het ging Dekker echter niet alleen om de financiële opbrengsten, al waren deze zeker welkom. Voor hem bleef het lot van de inlanders in Lebak en de noodzaak de Nederlandse politiek in Nederlands-Indië te veranderen bepalend.

De stap naar de politiek was dan ook niet onlogisch. Na het verschijnen van het boek ontstond er ook belangstelling vanuit deze kringen. Allereerst vanuit conservatieve kring, later volgden ook de liberalen. Dekker wilde zich niet bij een stroming voegen, integendeel men moest zich bij hem aansluiten.

Als onafhankelijke kandidaat stelde hij zich dan ook in oktober 1860 verkiesbaar voor het kiesdistrict Tiel. Hij deed dit nadat er een stuk in de Tielsche Courant was verschenen waarin de Nederlanders (de regering, het Indische bestuur, de pers en het volk) werden opgeroepen het zwijgen te verbreken en in te gaan op de beschuldigingen, door Multatuli gedaan in 'Max Havelaar'.

Stelde hij zich werkelijk kandidaat naar aanleiding van dit artikel in de Tielsche Courant, dat verscheen op 23 september 1860? De schrijver hiervan is in ieder geval anoniem.

Vergelijkend onderzoek heeft uitgewezen dat het waarschijnlijk is aan te nemen dat Multatuli zelf de schrijver was.

🔗 Verkiesbaar (Collectie RAR)

🔗 Tielsche Courant Kop (Collectie RAR)

🔗 Roofstaat (Collectie RAR)

Een volgende vraag in dit verband is dan ook waarom hij juist de Tielsche Courant en Tiel voor zijn artikel heeft uitgekozen om zijn onvrede te uiten. Een eenduidig antwoord hierop is speculatief. Hij zou zich gesterkt gevoeld kunnen hebben in het idee dat er voldoende steun van medestanders in dit toch wel kleine district zou zijn voor een kamerzetel. Hij zou connecties in Tiel gehad hebben, maar onbekend is met wie. Wellicht zouden kranten uit andere kiesdistricten dit artikel niet hebben willen plaatsen. Kortom, er is ruimte voor verder onderzoek.

Zijn drang om via de landelijke politiek de misstanden in Nederlands-Indië aan de kaak te stellen, maakte hij de Tielse kiesgerechtigden duidelijk in zijn geschrift: “Aan de stemgerechtigden in het kiesdistrict Tiel”.

Hij schreef dat hij niet voor het geld in het parlement wilde, niet uit eerezucht en evenmin omdat hij ‘lust’ had Kamerlid te zijn, maar om iets te doen ‘aan de gruwelen’ die in Indië “den naam en de godsdienst van Nederland schande aandoen”. Woorden, die niet direct duiden op het behartigen van de belangen van het district. Zijn tegenstander in district Tiel, Mr. W.F.C. van Lidth de Jeude, wees daar min of meer op in zijn oproep aan de kiezers in de Tielsche Courant, en met succes. Hij won overtuigend met 615 stemmen van de 947, terwijl

Douwes Dekker op de vijfde plaats met negen stemmen eindigde.

Een tweede poging twee weken later, ditmaal in het district Leeuwarden had evenmin succes. Buiten zijn medeweten werd hij door een aantal Friezen als kamerlid aanbevolen als “een echte standfries, die zonder aanzien des persoons regt wil voor ‘Slaven en Vrijen’; die de belangen des Vaderlands hooger stelt dan partijbelang”. Van de 1656 uitgebrachte stemmen kreeg hij er tien.

Hiermee kwam er een einde aan zijn politieke ambities en teleurgesteld emigreerde hij uiteindelijk in 1866 naar Duitsland.³

Noten

1. Zie het artikel van Emile Smit en Angelika Niemandsverdriet ‘Verkiezingen en gekozenen voor de tweede kamer in het District Tiel 1850-1917’ Jaarboek Tabula Batavorum 2014
2. Multatuli beschrijft hierin de misstanden waarmee hij in Nederlands-Indië werd geconfronteerd
3. In 1866 werd Dekker vanwege een aangifte wegens mishandeling, bij verstek veroordeeld tot “15 dagen gevangenisstraf en tot betaling van 2 geldboetes van acht guldens elk”. Daardoor moest hij in Duitsland blijven. Na twee jaar werd zijn straf en het vonnis kwijtgescholden

Bronnen

- Dik van der Meulen, Multatuli Leven en werk van Eduard Douwes Dekker
- Douwes Dekker, E. ‘Aan de stemgerechtigden in het kiesdistrict Tiel’. 1860
- multatuli.online
- Regionaal Archief Rivierenland
- Abell, L.F.; “Is Nederland een roofstaat?” Anoniem werk van Multatuli. (te Tiel) 1991. 12e jrg. Nr. 1. Blz. 222 t/m 225. (In Regionaal-historisch - tijdschrift De Drie Steden)
- A. Nekeman, Multatuli ‘gebruikte’ de Tielse Courant. (Tielsche Courant. 17 november 1990)
- wikipedia.org

▲ Fokker C.X 711

LEERLINGEN RIJKS HBS TE WAPEN

Over de broers Herman en Lucas Asjes

Herman Asjes is de vlieger die in mei 1940 met de Fokker C.X 711 – een verkenners/lichte bommenwerper – een oorlogsvlucht maakte, waarbij hij zich onderscheidde, maar waarvoor hij door omstandigheden niet onderscheiden werd. Bij mijn onderzoek naar zijn persoon kwam ook zijn broer Lucas in beeld die in Nederlands-Indië bij de Marine had gediend. De Rijks HBS, nu het Lingecollege, had vast meer bijzondere leerlingen, maar deze twee zijn mij bekend geworden en hen wil ik graag naar voren halen.

DE BROERS IN TIEL

Herman Cornelis jr. wordt geboren op 24 december 1912 te Paree op Java en Lucas Johan Pieter op 8 mei 1914 te Soerabaja. Hun jeugd speelt zich af nabij de suikerfabrieken en plantages waar hun vader werkt. Voor hun hbs-opleiding brengen hun ouders de broers in 1927 naar Tiel. Daar is hun oom Johan (J.P.) Asjes (1887-1951) sinds 1919 huisarts.

Ze worden toegelaten tot de tweede, respectievelijk eerste klas van de Rijks HBS. Hun roepnamen 'Her' en 'Lukie' staan vermeld op de leerlingenkaarten. Een dag later worden ze ingeschreven op het adres van de directeur van hun school.

Deze overlijdt plotseling in 1928; zijn weduwe verlaat Tiel in augustus 1931. Lucas wordt dan ondergebracht bij een predikant, Herman ten huize van de Rijksontvanger, waar hij ook tijdens de vervulling van zijn dienstplicht blijft ingeschreven.

Hoewel de jongens niet bij hun oom verbleven, zullen ze niet om deze persoon heen hebben gekund. Hij vervulde in Tiel een aantal bestuursfuncties, had zitting in diverse commissies en trad vaak op de voorgrond met lezingen en toespraken. Uitgaven van de (Nieuwe) Tielsche Courant waarin hij niet wordt genoemd zijn in die tijd zeldzaam. Er is in Tiel dan ook een Dokter Asjeslaan.

Herman en Lucas halen goede cijfers voor gymnastiek, Herman beter nog dan Lucas. Buiten en binnen de school doen zij mee aan sportwedstrijden, vooral met de Tielse Zwemvereniging Vahalis. Zij halen met zwemmen, waterpolo, estafette en kajakvaren meermaals de (Nieuwe) Tielsche Courant, die overigens van alles wat er in Tiel en omstreken gebeurt zo mogelijk verslag doet. In de overige vakken zijn bij beiden ups en downs te zien: Lucas doubleert in klas 1 en 3. Herman zakt de eerste keer voor het eindexamen, maar slaagt in 1932. In dat jaar voltooit Lucas zijn derde klas met succes.

Polowedstrijd in de Vluchthaven, Tiel

Nadat zij bij de wedstrijden op 19 juli 1932 het waterpoloteam Vahalis II met 7-0 helpen winnen van De Waal II met Lucas vóór en Herman achter, verlaten zij de school en ook Tiel. Herman is dienstplichtig en moet opkomen bij de School voor Reserve Officieren Infanterie (SROI) in Kampen, Lucas gaat naar de Zeevaartschool in Amsterdam.

VERVOLGOPLEIDINGEN

Herman volgt de opleiding aan de SROI en gaat na een jaar met groot verlof. Vervolgens wordt hij opgeleid tot Reserve Officier bij de rijdende artillerie. Op 28 mei 1934 wordt hij ingeschreven in Den Haag en twee maanden later gaat hij weer met groot verlof. Aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda begint hij dan zijn derde officiersopleiding die hij in 1937 voltooit. Hij is nu 2e Luitenant bij het 5e Regiment Veldartillerie te Amersfoort.

Lucas volgt een opleiding aan de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam m.i.v. september 1932 en behaalt in juli 1934 het diploma A. Dan wordt ook hij ingeschreven in Den Haag.

Hij volgt aldaar de stuurliedenopleiding, vaart op de stoomschepen Barneveld en Helder – vracht/passagiersschepen van de Koninklijke Nederlandse Stoomboot Maatschappij – en slaagt in mei 1936 voor het diploma 3e Stuurman Grote Stoomvaart.

IEDER OP WEG NAAR ZIJN BESTEMMING

Herman doet nog de schietcursus op Oldebroek, maar wordt direct daarna op 18 mei 1938 gedetacheerd bij de Luchtvaartafdeling voor het volgen van een opleiding tot vlieger en gaat daar op 25 mei een verbintenis aan “als vrijwilliger bij de KL met bestemming voor de dienst van vlieger”. Zijn Groot Militair Brevet behaalt hij op 20 oktober 1939 te Haamstede. Op 10 januari 1940 wordt hij na vervolgopleidingen geplaatst bij de Luchtvaartbrigade en wel bij de Strategische Verkenningsvliegtuigen Afdeling (StratVerVA) die sinds 17 juli 1939 op het nieuw aangelegde vliegveld Bergen is ondergebracht en zich voorbereidt op zijn oorlogstaak, t.w.: verkenningen en bombardementsvluchten.

Lucas vertrekt begin maart 1937 naar Indië, neemt dienst bij de Gouvernements Marine (GM) en wordt per 1 april benoemd tot 3e Officier op het Stoomschip Zuiderkruis, een kabellegger, standplaats Soerabaja Oedjoeng. De GM was een civiele organisatie voor vervoer van personen, goederen en gelden voor het gouvernement, politie-toezicht binnen de territoriale wateren en verder alle diensten voor het bestuur van de kolonie, zoals het leggen van telegraafkabels tussen de eilanden. Bij in dienst treden moest men zich echter verbinden om in tijd van oorlog of oorlogsgevaar militaire diensten te verrichten.

TE WAPEN

Wanneer op 1 september 1939 de vijandelikheden in Europa uitbreken worden de Nederlandse strijdkrachten gemobiliseerd en in Nederlands Indië wordt de Gouvernements Marine gemilitariseerd. Lucas is nu 2e Officier bij de GM. Hij en Herman zijn nu niet alleen broers, maar ook ‘Brothers-in-Arms’.

▲ Herman Asjes
2e Luitenant Vlieger

▲ Lucas Asjes
2e Officier GM

HERMAN

Op 10 mei 1940 vroeg in de morgen valt de Luftwaffe de Nederlandse vliegvelden aan. Ook het vliegveld Bergen bij Alkmaar. De Fokker G.I jachtkruisers op het platform, de hangars en de daarin aanwezige vliegtuigen worden vernield. Her en der worden bomkraters in het terrein geslagen. De inzetbare Fokker C.X verkenner/lichte bommenwerpers van de StratVerVA, geparkeerd in de bosrand, blijven gespaard. De afdeling krijgt opdracht de Duitse troepen die zijn geland op de vliegvelden Waalhaven en Valkenburg te bombarderen. Er is geen jager-escorte. Drie C.X'en naar Valkenburg, zes naar Waalhaven. Eén van die zes wil niet starten. De overige vijf worden door Duitse jagers aangevallen nadat ze Waalhaven hebben gebombardeerd. Twee moeten een noodlanding maken en van twee andere vliegtuigen raken de waarnemers zwaar gewond. Na deze ervaring wordt besloten zo laag mogelijk te vliegen en te bombarderen van minimale hoogte. Dat is driehonderd meter. Aan het eind van de middag worden vijf C.X'en ingedeeld voor een aanval zonder jagerbescherming op Duitse troepen bij Moerdijk. Herman is plaatsvervangend escadrillecommandant. Het toestel van de commandant blijft lang aan de grond.

Dit constaterende vliegt Herman terug en krijgt van de commandant een teken dat diens toestel niet zal starten. Herman gaat door, maar de overige drie vliegers zijn niet blijven wachten en voeren de opdracht uit onder leiding van Sergeant-Majoor Vlieger Warnaar. Hoewel het verrassingselement verloren is gegaan vliegt Herman toch alléén naar het doel en komt Warnaar c.s. tegen bij Dordrecht. Bij Moerdijk werpt Herman zes bommen af (twee blijven er hangen). Ongeveer twee uur na de start landt hij veilig op Bergen. Het gemis aan communicatie(middelen) was er de oorzaak van dat niet hij, maar Warnaar optrad als escadrillecommandant.

De commandanten van de op 10 mei onbeschermd opererende escadrilles werden allen onderscheiden met het Vliegerkruis. Op 13 mei neemt Herman deel aan een aanval op Duits geschut bij Wageningen, nu onder jagerbescherming. Het geschut wordt tot zwijgen gebracht. De op 14 mei nog inzetbare C.X'en en andere Nederlandse vliegtuigen worden door eigen personeel verbrand. Een aantal, meest lesvliegtuigen, ontsnapt naar Frankrijk.

LUCAS

Na de geallieerde nederlaag in de Javazee landen Japanse troepen van 28 februari tot 1 maart 1942 vrijwel ongestoord op drie plaatsen langs de noordkust van Java. Lucas is sinds 1941 Luitenant ter Zee 2e klasse van de Koninklijke Marine en commandant

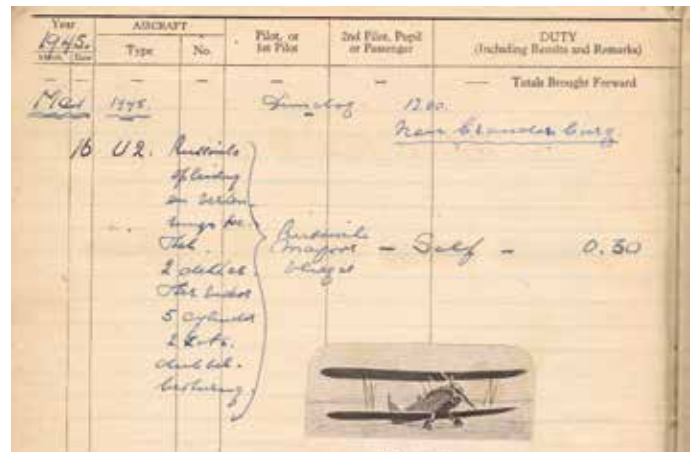
📌 Hr. Ms. Enggano

van Hr. Ms. Enggano. Deze hulpmijnenveger behoort bij de Divisie Mijnenvegers V, gestationeerd in Tandjong Priok. Nauwelijks bewapend zijn deze scheepjes een gemakkelijke prooi voor de Japanse vloot en kunnen niet ontsnappen. Dat blijkt als Hr. Ms. Endeh het toch probeert en wordt vernietigd. Om te voorkomen dat de schepen bruikbaar in handen van de vijand vallen worden ze door de eigen bemanningen op 2 maart in de haven tot zinken gebracht. Ook worden de haven installaties vernield.

KRIJGSGEVANGEN

Zowel Herman als Lucas raken in 1942 in krijgsgevangenschap. Herman in Stanislav en uiteindelijk in Neubrandenburg, Lucas in Soerabaja, later in Batavia en vanaf 10 december in Kamioka, Japan.

Op 28 april 1945 wordt het kamp in Neubrandenburg door de Russen bevrijd, maar de voormalige gevangenen, onder wie Herman, blijven er nog bijna een maand. Hij maakt een vlucht in een Russisch U-2 les- en verkenningsvliegtuig. Dat vermeldt hij uitgebreid in zijn eerste naoorlogse (RAF) vliegerlogboek, dat hem wordt uitgereikt bij zijn instructeursopleiding na de oorlog in Engeland. Hij komt op 29 mei terug in Nederland.

📌 Blad uit het vliegerlogboek

Vanaf de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 laat het vertrek van de krijgsgevangenen uit Kamioka nog op zich wachten tot 6 september. De evacuatie door de Japanners gaat dan vrij snel. Veel ex-krijgsgevangenen vertrekken meteen naar Yokohama. Twee dagen later brengen Amerikaanse schepen hen naar Okinawa en weer twee dagen later vertrekken ze naar Manila. Op 13 september wordt Lucas daar geïnterviewd door een Amerikaanse nieuwsdienst en getuigt van het martelen van drie Amerikanen en het overlijden van één op de vier Nederlandse gevangenen. Op 18 oktober aangekomen in Batavia meldt hij zich weer bij de Gouvernements Marine.

TERUG IN NEDERLAND

Na een opleiding tot vlieginstructeur in Engeland vliegt Herman Harvard lesvliegtuigen over naar Nederland.

Op 30 november 1946 brengt hij een Harvard, met Lucas als passagier, van Valkenburg via Haarlem en Utrecht naar Gilze-Rijen. Ook Bloemendaal, waar Lucas' vrouw verblijft en Maarssen, de woonplaats van Hermans vrouw, liggen op hun route.¹ Het is 1 december 1946 wanneer Herman wordt geplaatst bij de Spitfire Oefen Afdeling op de Vliegbasis Twenthe. Op 12 januari 1947 volgt detachering gedurende twee maanden op Valkenburg om Harvards te testen. Van die gelegenheid maken de broers gebruik om al op de vierde dag, samen nóg

één overlandvlucht te maken waarbij onder andere dezelfde plaatsen worden bezocht. Er worden foto's gemaakt vóór en/of na de vlucht. Daarna wordt Herman opgeleid tot jachtvlieger op de Spitfire.

IN ACTIE IN INDIË

In 1947 keert Lucas terug naar Nederlands-Indië en de Gouvernements Marine. Hij wordt geplaatst op Landing Ship Tank 3 (LST 3) en bevordert tot 1e Officier. In mei 1948 is ook Herman, tijdelijk Kapitein, in Nederlands-Indië aangekomen. Hij komt bij het 122e Squadron van de Militaire Luchtvaart op Medan en vliegt P-51 Mustangs. Op enkele momenten zijn ze tegelijk in actie. De tweede politionele actie begint op 19 december 1948 met een landing van de Mariniersbrigade bij Glondong. De Gouvernements Marine heeft een belangrijk

Glondong, een LST aan de pontonsteiger

P-51's naderen hun doel

Personeel LST 3 blust in Oost-Haven, Sumatra

🔗 Herman Asjes 1950/1951, Commandant 322 Spitfire Squadron

aandeel in het transport van troepen en materieel, o.a. met vier LST's, waaronder de LST 3. Op 20 december levert die het uit Soerabaja aangevoerde personeel en materieel af op een pontonsteiger. Het tweede echelon wordt nog de zelfde dag geëmbarkeerd en vanaf middernacht afgeleverd. Eveneens op 20 december verleent Herman, samen met een tweede Mustangvlieger, steun aan landingsvaartuigen bij Bagan Si-api-api, driehonderd kilometer ten zuidoosten van Medan.

De volgende landing van LST 3 vindt plaats bij Oost-Haven in het zuiden van Sumatra in de morgen van Nieuwjaarsdag 1949. Voorafgaand aan deze landing wordt er geschoten vanaf de wal. Drie patrouillevaartuigen hebben het vuur beantwoord en de voorhoede aan land gezet. Bij het kruisvuur zijn opslagloodsen in brand geschoten. Bemanningsleden van LST 3 zijn nog drie dagen druk in de weer met 24 stralen om de branden te blussen.

Voor Herman begint het nieuwe jaar met een detachering van drie P-51's en twee

vliegers op Padang. Van daaruit valt dit detachement nog de zelfde dag een radio-station aan bij Tembilahan aan de oostkust, ruim driehonderd kilometer van Padang. Honderd kilometer westelijker mitrilleren de P-51's een speedboot bij Airmolek. Op 2 januari wordt een vijandelijk hoofdkwartier aangevallen.

In juli 1949 ontmoeten Herman en Lucas elkaar in Batavia. Herman is op weg naar Nederland, Lucas' toekomst ligt niet meer bij de Gouvernements Marine. Hun tijd als 'Brothers-in-Arms' loopt ten einde.

HERMAN

Terug in Nederland wordt Herman geplaatst bij de Jacht Vlieg School (J.V.S.) op de Vliegbasis Twenthe en aangesteld als Commandant Spitfire Afdeling. In het voorjaar van 1950 krijgt hij tot taak het ontbonden 322 Spitfire Squadron weer te formeren om deel te gaan nemen aan de grote luchtverdedigingsoefening 'Cupola' van de West Europese Unie. Die wordt gehouden van 25 tot 27 augustus.

322 Spitfire Squadron wordt daarna niet opgeheven, het wordt een zogenaamd maandvliegsquadron. Reservisten houden daar hun vaardigheden op pijl onder leiding van een kern van beroepspersoneel met Herman tot eind februari 1951 als Squadron-commandant op Soesterberg. Hij gaat op de Gloster Meteor vliegen en wordt bij de J.V.S. op Twenthe Commandant Meteorvlucht. Hij beëindigt zijn militaire loopbaan eind 1955 als Hoofd Vliegdiens, vliegend bij J.V.S. en 326 Sq.

Na drie jaar bij Holland Signaal Apparaten als adviseur m.b.t. luchtmachtaangelegenheden stapt hij over naar de Bescherming Burgerbevolking als Hoofd van de Kring Midden Brabant, standplaats Tilburg. Per 1 januari 1978 gaat hij er met pensioen en in die plaats overlijdt hij op 29 november 1983.

▲ Tankhaven 3

▼ Detachement Padang, januari/februari 1949

LUCAS

Op 10 oktober 1949 verlaat Lucas de Gouvernements Marine. Hij wordt 1e stuurman bij de Standaard Vacuüm Tankvaart Mij tot in 1955. Met de Tankhaven 3 vervoert hij olie(-producten), onder andere van de raffinaderij bij Palembang, naar Maleisië en Java. Op 19 februari 1952 gaat hij met verlof naar Nederland.

Als Kapitein Koopvaardij Grote Vaart op de Johannes Frans van het Verenigde Cargadoors Kantoor vaart hij van half november 1956 in acht maanden twee keer om de Kaap heen en weer en dan om Zuid-Amerika en legt zo 2,5 x de omtrek van de aarde af.² Hij vaart daarna op de Purmerend van de Nederlandse Erts Tanker Mij en gaat in 1964 met pensioen. Hij is overleden in Spanje, op 15 oktober 1991.

TOT BESLUIT TOCH NOG EEN WAPEN

Vanaf 10 oktober 1949 zijn de broers Asjes dus niet langer wapenbroeders geweest. In 1947 hebben zij echter een familiewapen aangenomen dat verwijst naar hun familienaam en hun beroepen. Drie assen met wielnaven, resp. de vliegende adelaar en het anker. Het is bedoeld voor alle afstammelingen van hun vader in mannelijke lijn. Inmiddels hadden Herman en Lucas ieder wel een dochter om trots op te zijn, maar een zoon is hen niet gegeven.

In 1947 konden ze dat nog niet weten, maar het familiewapen, dat het idee 'Brothers-in-Arms' bevestigt, bestaat voor altijd.

▲ Familiewapen van de broers H.C. (Herman) Asjes jr. en L.P.J. (Lucas) Asjes

N.B.
Alle foto's zijn afkomstig uit de collectie van de auteur

Noten

1. Herman trouwde met Anna Johanna Sophia Stevenhagen op 13 mei 1940, maar door een administratieve fout staat geregistreerd 1 juli 1940 in het Kampement (van de StratVerVA) te Bergen, NH. Lucas trouwde met Hedwig Ilse Holman op 3 september 1940 te Malang NOI
2. Op 26 juli 1956 werd het Suezkanaal genationaliseerd door de regering van president Gamal Abdel Nasser en onder beheer gebracht van de Suez Canal Authority (SCA). Dit leidde tot een oorlog tussen Egypte en een coalitie van het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Israël. De oorlog duurde een week en het gevolg van deze Suezcrisis was dat het kanaal enige maanden gesloten was

Bronnen

- Correspondentie, gesprekken met en foto's van dochter van Herman en dochter van Lucas
- Vliegerlogboeken I en II, H.C. Asjes jr.
- Nationaal Archief / Ga-het-na
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie
- Regionaal Archief Rivierenland
- www.delpher.nl
- www.indiëgangers.nl
- www.gozwar2.nl
- www.japansekrijgsgevangenkampen.nl
- www.wikipedia.nl
- Luchtvaartkennis jaargang 59-2010-1 en -2 'De Fokker C.10'
- E.Smit, H. Kers, Van d'oude school tot Lingecollege, streekarchivariaat, 1995
- F.C. Backer Dirks, De Gouvernementsmarine, deel 3
- J.J.A. Wijn, Tot in de verste uithoeken
- R.E. van Holst Pellekaan en J.C. de Regt, Operaties in de Oost
- Dr. P.C. Boer, De jachtvliegtuigen, Army Co-operation en lesvliegtuigen van de Militaire Luchtvaart KNIL 1945-1950
- W.H. Lutgert, Bart Sorgedragers, 322 Squadron
- H. Kits Nieuwenkamp, Nederlandse familiewapens, Vol. 2 "De Nederlandse Leeuw", januari 1971

TIEN KEER BURENSE POORT

Van veel plaatsen in Tiel kan men stellen, dat ze veranderd zijn.
Aan de hand van beelden is mooi te volgen hoe dat gebeurde.

De Burense Poort in 1740

De Burense Poort hoorde tot de verdedigingswerken die Hendrik Kollart van Lynden, de commandant van Tiel voor hertog Karel van Gelre, rond 1520 liet bouwen.

Hij is meermalen afgebeeld en deze tekening is van de hand van Hendrik Spilman.

Te zien is, dat de poort bestond uit drie delen: een buitenpoort, een binnenpoort en een hoofdpoot. Over de gracht lagen oorspronkelijk twee ophaalbruggen, maar deze werden rond 1700 vervangen door een vaste brug.

Rijksmuseum Amsterdam

De Burense Barrière in 1865

De Burense Poort werd afgebroken in 1853. Omdat de poort vooral diende om ongewenste vreemdelingen 's nachts te weren, werd hij vervangen door een hek, dat de naam Burense Barrière kreeg.

Aan het begin van de Hoogeindse Straat verrezen twee representatieve huizen zoals de gemeente Tiel dat graag wenste. In het linkerpand woonde J.C.J.D. van Wessem, die o.a. majoor was van de Tielse Stedelijke Schutterij. Rechts had P. Beversluis zijn Fabriek van serafine orgels.

Collectie Smit/Kers

De Burensche Barrière in 1882

Fotograaf A. Rappard maakte in 1882 een van de eerste foto's van de entree van de stad. Er is nog altijd een toegangshek, maar dat deed eigenlijk nooit dienst. Dat zou ook zinloos geweest zijn, want bij de andere stadsingangen was er nooit zoiets geweest. Van Wessem woonde nog steeds in het pand links, maar ook het rechterpand was nu een particulier woonhuis en het was aanzienlijk vergroot. Het werd o.a. bewoond door notaris C. Post en Mr. A.J. Blom, president van de Tielse arrondissementsrechtbank.

Collectie Smit/Kers

De Burensche Barrière in 1899

De palen stonden er nog, maar de hekken waren verdwenen. Op de palen werden jarenlang affiches geplakt van bijzondere evenementen in Tiel. Soms betrof het ook gewoon reclame. Vóór de rechterpaal was inmiddels een zogenaamde 'krul' gezet, een openbaar urinoir. Het huis rechts was nog steeds een deftig particulier woonhuis, maar links was na het vertrek van Van Wessem in 1895 het kantoor gevestigd van de Geldersche Crediet Vereeniging.

Collectie Smit/Kers

De Burensche Barrière in 1910

Het toenemende verkeer – waaronder zelfs de eerste auto's – zorgde er voor, dat de resten van het toegangshek verdwenen. Daardoor is er een ruimere toegang naar de Hoogeindse Straat ontstaan. Het was echter uitdrukkelijk niet de bedoeling om snelverkeer in de stad te krijgen. Daarom werd in 1907 een maximumsnelheid voor de binnenstad vastgesteld van 10 km per uur. Rechts is het specifiek Tielse verkeersbord met deze snelheidsbeperking te zien.

Collectie Smit/Kers

De nieuwe brug in 1930

Vanuit een iets andere hoek dan de vorige opname is te zien, dat de brug over de stadsgracht aanzienlijk was verbreed. Ook de palen van het toegangshek uit 1853 zijn verdwenen. Wat opvalt is, dat de dragende bogen van de brug nog steeds de structuur hebben die er was, toen de stadspoort er nog stond. De kleine bogen herinneren aan de situatie op afbeelding op pagina 24.

Collectie Smit/Kers

De oorlogsverwoestingen van 1944-1945

In november 1944 bouwden de Duitsers de binnenstad van Tiel om tot een vesting. Daarvoor werden ook de twee huizen aan de kop van de Hoogeindse Straat opgeblazen. Van het puin werd een barricade gebouwd die op deze foto uit 1945 nog te zien is. De brug had de beschietingen redelijk doorstaan.

Collectie Smit/Kers

De entree van de stad rond 1960

De naam Burensche Barrière was inmiddels verdwenen. Over de brug bij wat intussen Burgemeester Hasselmanplein heette, kon het autoverkeer onbelemmerd de stad in. De richtingwijzer wees dan ook de weg via de Waterstraat en over de pont naar Nijmegen! Er zijn twee nieuwe panden gebouwd. Links is de Geldersche Crediet Vereeniging intussen opgegaan in de Nederlandsche Handel Maatschappij, die spoedig weer onderdeel werd van de ABN. Rechts kwam er een nieuwe zaak van D.J. van Lienden.

Collectie Smit/Kers

Een nieuwe brug in 1991

Begin jaren '90 was de brug nodig aan onderhoud toe. Enige maanden werd er aan gebouwd. Voor de voetgangers en fietsers werd links een tijdelijke brug over de gracht gelegd. Het autoverkeer moest omrijden. Intussen was Van Lienden vervangen door Intersport. Het bankgebouw van de ABN was er nog. Spoedig zou dat – na een fusie met de Amrobank – verhuizen naar de overkant van de gracht.

Foto Jan Bouwhuis

De situatie in 2022

Met een opname vanuit een drone is niet alleen de brug te zien, maar een totale blik door de Hoogeindse Straat en de Waterstraat. Net als in 1907 wordt ook heden ten dage de verkeerssnelheid beperkt, nu tot 30 km. per uur. Intersport is na wat leegstand opgevolgd door een beddenzaak. Het door de ABN verlaten pand links werd eerst een witgoedzaak, maar het herbergt tegenwoordig een van de laatste bankfilialen in Tiel. Wel is het pand aanzienlijk uitgebreid tot een appartementengebouw.

Foto Jan Bouwhuis

TIEL HANZESTAD ÉN HANDELSSTAD

▲ Tielse 11e eeuwse munt
(Foto gemeente Tiel)

In het oudste toltarief van de stad Koblenz, dat dateert uit de elfde eeuw, worden kooplieden afkomstig uit Nijmegen, Tiel, Heerewaarden, Zaltbommel, Utrecht en Deventer genoemd. In die tijd de enige handelsplaatsen met een stedelijk karakter langs de grote rivieren. Zij moesten om voor het toltarief in aanmerking te komen een afdracht in vis, kaas of wijn doen, boven het gevraagde toltarief. Het bevestigt het toenmalige belang van Tiel in daaraan

▲ Vooroorlogse foto van een achtergevel met een gevelindeling zoals vele Hanze steden die hebben. Inmiddels wellicht verdwenen gevel in de Weerstrat nr. 24 (Foto Rijksdienst Monumentenzorg)

voorafgaande tijden wat de handel betreft en verklaart tevens waarom de toenmalige handelsnederzetting aantrekkelijk was voor plundering door Vikingen in 1006 en 1009. In ieder geval had Tiel al rond het jaar 1000 waarschijnlijk tolrechten en zelfs een eigen munt. In de tiende, elfde en twaalfde eeuw was het een belangrijke internationale haven- en handelsplaats, waar Duitse, Engelse en Scandinavische handelaren elkaar ontmoetten. Gegevens uit die periode over de handeldrijvende kooplieden komen verspreid in heel Europa voor en in het bijzonder voor de latere periode in de Duitse Hanzearchieven. Uit die vroege tijd ontbreken echter Tielse gegevens in het eigen, uit die tijd verloren gegaan, stadsarchief. Slechts uit andere bronnen blijkt dan dat in de stad een koopmansverbond was, toen ook wellicht ‘koninklijke Hanze’ genaamd.¹ Het is ook uit die tijd dat het beroemde en beruchte verhaal dateert van de Tielse kooplieden, die zich in Londen misdroegen, al zal men dat toen niet als zodanig ervaren hebben.²

Dit was echter een niet verplicht individueel samenwerkingsverband, zoals dat ook in andere grotere steden voorkwam om de lokale/individuele belangen van de kooplieden te behartigen. Men kon zich dan wat sterker opstellen bij het regelen van tol- en andere handelszaken. We hebben het dan over de twaalfde en dertiende eeuw. Deze koopmanshuizen hadden nog niets van doen met de Hanze waar men het tegenwoordig over heeft. Deze is als fenomeen en later instituut oorspronkelijk

Opgegraven muntgewicht met afbeelding van een Hanzeschip (Foto gemeente Tiel)

in Duitsland langzaam gegroeid en niet ingesteld. Het is zelfs niet bekend waar en wanneer precies die Hanze is begonnen. De oudst bekende vermelding is op dit moment van het jaar 1159. Na de aanvankelijk incidentele samenwerking van de koopmansgilden (Hanzen) volgde als natuurlijke stap, dat de steden die gingen vastleggen en beïnvloeden, want dat deed men immers ook bij de ambachtsgilden. Ondanks het gegeven dat er niet bepaald een structurele eenheid bestond, had de 'losse samenwerking' wel invloed. Op haar hoogtepunt waren er ruim 200 steden bij betrokken in België, de Baltische staten, Duitsland, Engeland, Finland, Nederland, Noorwegen, Polen, Rusland en Zweden. Voor Gelderland waren achttien steden lid of deelnemer aan die Hanze.

STEDENHANZE

De grotere organisatie van de 'Hanzesteden' kwam tot stand in 1293. Vooralsnog is niet gebleken of Tiel er wel of niet bij betrokken was. Dat gebeurde wellicht pas in de vijftiende eeuw. Uit Duitse Hanzearchieven blijkt dat Tiel wel steeds in de picture was. Als Hanze-instituut dateert het van 1357, toen de steden zich verenigden in een boycot tegen Brugge en Vlaanderen. Opmerkelijk is echter ook, dat vanaf de veertiende of vijftiende eeuw lidmaatschappen vermeld werden 'als opnieuw benoemd'. Er bestaan lijsten van die vroegste Hanzeleden. De eerste dateert uit 1407, maar daarin wordt Tiel niet genoemd.

Dat wil niet zeggen dat de stad in het geheel niet bij de toenmalige hanzeactiviteiten was betrokken. Er werden namelijk twee soorten lidmaatschap onderscheiden. Men had de 'principaalsteden', die stemhebbend waren bij de Hanzevergaderingen en verplicht waren daar te verschijnen en er waren de 'bijsteden', die wel genoten van de handelsprivileges, maar niet stemgerechtigd waren. Zij betaalden hun lidmaatschap ook niet rechtstreeks, maar aan hun principaalstad. Voor Tiel was dat de in 1402 lid geworden stad Nijmegen, die weer onder de Duitse stad Lübeck viel. In welke graad Tiel meende vóór die tijd bij de Hanze te horen zal wel nooit duidelijk worden. Maar uit een overzicht van 1447, toen de Hanze een hechtere samenwerking aanging tegen aanvallen van buitenaf, werd besloten dat Tiel en de steden Deventer, Nijmegen, Münster, Dortmund, Sopert(?)

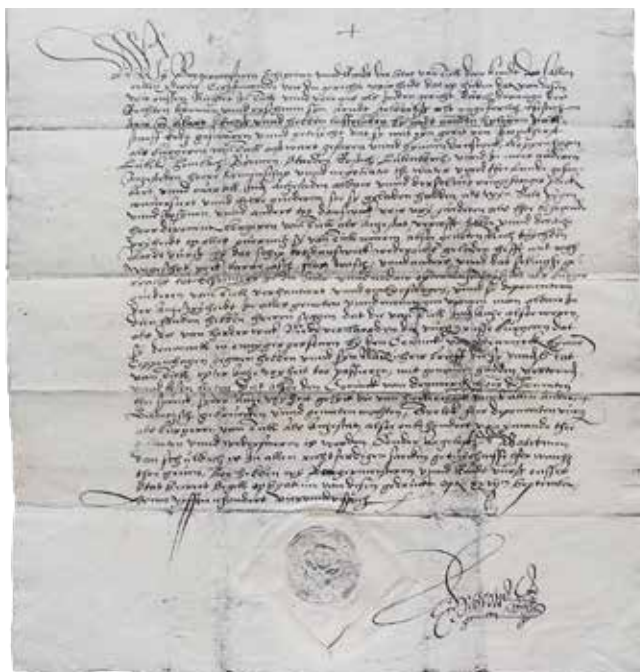

Gevel gotische huis in de Weerstraat hoek Kleibergsestraat (Foto auteur)

en Osnabrück elk acht weerbare man- schappen moesten leveren bij eventuele calamiteiten. Mocht dit laatste zich voor- doen, dan zouden alle steden van de Duitse Hanze de aangevallen stad met die ‘weer- bare mannen’, bewapend met lansen, te hulp moeten komen. Dit zou nooit beslo- ten zijn als er niet al een langdurige ‘Han- ze-band’ met de stad Tiel bestond. Ook uit de bewaard gebleven Hanzeverslagen van het Keulse kwartier blijkt dat Tiel in 1451, 1557 en 1559 aan de vergaderingen had deelgenomen. Maar in de meeste gevallen had echter de stad Nijmegen de honneurs waargenomen en kreeg het Tielse stadsbe- stuur afschriften van hetgeen besproken was toegestuurd. Na 1580 is de Hanze voor de Nederlandse steden niet meer van bete- kenis, al blijft het als instituut in Duitsland tot 1669 bestaan. In dat jaar werd de laatste Hanze vergadering gehouden, waaraan slechts negen steden deelnamen. Bremen, Hamburg en Lübeck hadden zich onder- tussen nauwer gelieerd in 1630 en bleven de naam Hanzestad voeren.

DE TIELSE HANDELAREN WAREN HANZE- GERECHTIGD

Door het ontbreken van concrete bronnen over het al of niet echt lid te zijn van de Hanze en het wisselvallige aspect van het lidmaatschap van het Hanzeverbond, wordt er meestal voorkeur aan gegeven te spreken van ‘Hanzegerechtigd’. In die zin kunnen dan ook Tiel en haar handelaren zonder bezwaar ‘Hanzegerechtigd’ genoemd wor- den, zoals overigens uit zestiende eeuwse archiefstukken in het stadsarchief wordt bevestigd. Dat men in de wandelgang en ook in de uit die tijd daterende archiefstuk- ken dan al snel spreekt van ‘Hanzestad’, is daarvan een logisch gevolg. Het al dan niet lid zijn, is dan niet relevant. In 1554 werd overigens door enkele omtrent zestig jaar oude Tielenaren verklaard, dat ze in het verleden als handelaren en burgers van Tiel als ‘Anzestat’, Hanzerechten genoten hebben bij hun bezoeken aan ‘Danswick, Kopenhagen, Lubeke, Hombach, Bremen, Staeden, Rostich, Lulenborch en nog meer plaatsens.³ Drie jaar later, in 1557 getuigde Gerrit Schoen Jansz. dat hij in 1540 binnen Lübeck een open ‘kraem kelder’ had van waaruit hij handel dreef en toen als Tiels burger Hanzevrijheid genoten had.⁴ In hetzelfde jaar heeft na overleg met de stadsbesturen van Bommel, Zutphen, Deventer en Nijmegen, burgemeester Claes Holl met zijn dienaar de Hanzevergadering in Keulen bijgewoond.⁵ En waar handelden deze Tielse kooplieden in? Uit de met hen indertijd opgestelde stukken blijkt dat zij handelden in wijn, zout, vijgen, rozijnen, rogge, wagenschot (planken), pek, tarwe, as, vlas en allerlei andere zaken. Ook legde het stadsbestuur een register van scheepvarende burgers aan over de jaren 1598 t/m 1630, zodat men kon nagaan wie

📄 Oorkonde op papier d.d. 27 september 1554 met de verklaring dat Tiel een ‘Hanzestad’ was. (OAT nr. 191) (Kopie RAR)

recht had op het gebruik maken van de tol- en Hanzerechten die de stad met andere steden had aangegaan.⁶ De kooplieden kregen daarvoor een burgerbrief ten bewijze dat ze in Tiel woonachtig waren en van de tolrechten gebruik mochten maken. Verschillende stukken over deze rechten zijn in het stadsarchief bewaard gebleven, onder andere van de tollens te Lith, Utrecht, Wijk bij Duurstede, Vreeswijk, Zwolle, Batenburg, Kleef, 's- Hertogenbosch, Deventer en andere steden.

NEGENTIENDE EEUW

Het werd stil na de opheffing van de officiële Duitse Hanze. Totdat omstreeks 1870 in Duitsland de 'Hansische Geschichtsverein' werd opgericht. Ook Tiel werd lid en in 1872 en volgende jaren ontving men de jaarboeken, de 'Hansische Geschichtsblätter'.⁷ Veel zal men er niet mee gedaan hebben. En van een Hanzebewustzijn, voor zover nu overzien kan worden, was geen sprake. Wel was men zich bewust van de historische identiteit van de stad, anders was men geen lid geworden. In de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het lidmaatschap uit bezuinigingsoverwegingen beëindigd.

TWINTIGSTE EEUW

In 1980 werd het Hanzeverbond vanuit Nederland op initiatief van de gemeentearchivaris van Zwolle ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van zijn stad weer nieuw leven ingeblazen. Nu niet meer om de handelsbelangen te verdedigen, maar om de band tussen de landen, steden en bevolking van de eigen en andere nationaliteiten te bevorderen. Daarbij gebruik makend van het historische gezamenlijke gegeven, dat er al eerdere samenwerkingsbanden waren. Het paste ook mooi bij de groeiende Europese eenwording. En het werd natuurlijk ook als een goede stadspromotie gezien. Ook Tiel nam direct

🔍 Voor en achterkant van de tinnen Hanzemunt gemaakt voor de Hanzetagung in 1983 in Lübeck (Collectie en foto auteur)

deel aan dit initiatief, voornamelijk op het niveau van het gemeentebestuur. Jaarlijks werd om de beurt door een der steden die vroeger lid waren van de Hanze, de 'Hanze Tagung' georganiseerd die bezocht werd door delegaties van stadsbesturen. Dat waren altijd groots georganiseerde manifestaties, waarbij de desbetreffende stad zich op economisch en toeristisch gebied uitgebreid presenteerde. Voor de deelnemende Hanzesteden was er een promotie markt met informatiekramen voor hun eigen stad. Tiel zorgde dan elk jaar voor een kraam waarin een speciale tinnen Hanzemunt werd gegoten en profileerde zich als 'Hanzestadt Tiel' en 'Zinnstadt von Holland'.⁸ Er werd zelfs in 1986 een bronzen 'Hanzemonument' geplaatst op het Plein. Het door de kunstenaar Gerry van der Velden vervaardigde kunstwerk laat een combinatie van een boeg van een Hanzekogge en een afbeelding van een Tielse munt zien, waarmee het rijke verleden en de kracht van Tiel daarin met haar inwoners verbeeld wordt. Maar aan het eind van de jaren negentig werd meer en meer getwijfeld aan het nut van de deelname aan de Hanzebijeenkomsten en keek men kritisch naar de kosten en het rendement van de jaarlijkse deelname, waarbij het besef van een historische identiteit werd genegeerd. Omdat er regelmatig twijfels waren geuit of Tiel wel echt een Hanzestad was werd op verzoek van het gemeentebestuur, door de streekarchivaris in 1999 daarnaar onderzoek gedaan.

Het resultaat was positief, Tiel mocht zich Hanzestad noemen!⁹ In 2002 werd echter het lidmaatschap toch opgezegd omdat men vond dat de kosten in verhouding tot de opbrengsten te hoog waren. De Tielse gemeenschap zag het ook meer als een uitje voor de gemeentelijke bestuurders. Voor zover bekend werd deelname door de bevolking echter ook niet echt bevorderd en stierf het initiatief uit 1980 een zachte dood. Protesten werden ook niet gehoord. Maar vijftien jaar later, in 2017 werd het Tielse gemeentebestuur op haar verzoek weer toegelaten tot het internationale Hanzeverbond en wil men het rijke Hanzeverleden o.a. weer als stadspromotie gaan benutten. De coronaperikelen zorgden er voor, dat in de jaren daarna geen internationale Hanzebijeenkomsten

werden georganiseerd. Tiel publiceerde in die tijd echter wel een vouwfolder over Tiel als Hanzestad en in juni 2022 kon een delegatie van het Tielse stadsbestuur weer deelnemen aan de 42e Hanzevergadering in de stad Neuss. Wellicht kan dat een start zijn voor meer betrokkenheid van de bevolking bij toekomstige ‘Hanzetagen’ en misschien ook een stimulans om de Tielse Hanzegeschiedenis eens tot op de bodem uit te zoeken!

Noten

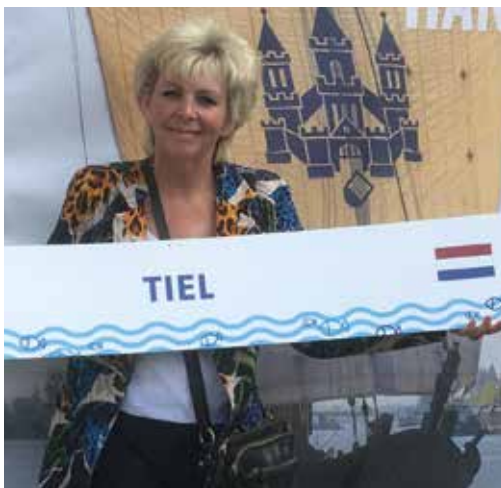
1. Uitgebreid wordt hierop ingegaan door J. B. Akkerman in zijn artikel ‘Het koopmansgilde van Tiel omstreeks het jaar 1000’. In: Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis. Deel XXX. Aflevering IV.1962. Pag. 410 t/m 471
2. Zie: H. van Rij en A. Sabir Abulafia; Alpertus van Metz. Gebeurtenissen van deze tijd enz. Amsterdam 1980. Pag. 79 t/m 81 en Idem, Hilversum 1999. Ook in: Volksalmanak voor het schrikkeljaar 1872. Mij. tot Nut van ’t Algemeen. Anoniem; Tiel negenhalve eeuw geleden. Pag. 90 en 91
3. Oud archief Tiel. (OAT) Inv. nr. 191
4. OAT Inv. nr. 92 fol. 86v en inv. nr. 94 fol. 32
5. OAT Inv. nr. 237
6. OAT Inv. nr. 145. Zie ook litt. lijst
7. Aanwezig in de handbibliotheek van het Regionaal Archief Rivierenland
8. Zie: W. Veerman, Inventaris van de collectie Hanzedocumentatie Tiel. 1980 t/m 1996. [Ms. inventaris 1998/2007.] RAR
9. Brief en nota van de streekarchivaris aan het gemeentebestuur van Tiel d.d. 21 mei 1999 nr. 196 en 14 juni 1999 nr. 244

Bronnen

- W. Arand en J. Prieur, “zu Allen theilen Inss mittel gelegen”. Wesel und die Hanse an Rhein, IJssel und Lippe. Wesel 1991. Tentoonstellingscatalogus
- W. Blockmans, Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1000-1560. Amsterdam 2012
- Ph. Dollinger, De Hanze. Opkomst, bloei en ondergang van een handelsverbond. Utrecht, 1967
- H.L. Driessen, Inventaris van het oud-archief der gemeente Tiel. ’s-Gravenhage 1928
- A. d’Haenens, De wereld van de Hanze. Antwerpen. 1984
- W.H. Heitling en L. Lensen, De geschiedenis van de Hanze. Bloeitijd langs de IJssel. Deventer [1990]
- C. Hirte en A. Gückel, Die Hanze. Lebenswirklichkeit und Mythos. Tentoonstellingscatalogus. 2 dln. Hamburg, 1989
- W. Jappe Alberts, Nederlandse Hanzesteden. Fibu-lareeks nr. 15. Bussum, 1969

▲ ‘Schip’. Hanzekunstwerk op het Plein, vervaardigd door Gerry van der Velden in 1986 (Foto auteur)

▲ Wethouder Carla Kreuk en stadshistoricus Emile Smit op de Hansetag in Neuss in mei 2022. Op de foto rechtsonder met burgemeester Reiner Breuer van Neuss en de stadspatroun van Neuss, de heilige Quirinus (Foto's Emile Smit)

- W. Jappe Alberts, H.P.H. Jansen en J.F. Niermeyer, Welvaart in wording. Sociaal-Economische Geschiedenis van Nederland van de vroegste tijden tot het einde van de middeleeuwen. 's-Gravenhage 1977
- E. Kok-Majewska, P. Schipper en W. Veerman, Het Betuwe Boek. Zwolle 2012
- J. Kuys en H. Bots (red.), Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland. Middeleeuwen en nieuwe tijd. Deel 2. Wormer 2005
- J.W.M. Oudhof, A.A.A. Verhoeven en I. Schuurig, Tiel rond 1000. Analyse van vier opgravingen in de Tielse binnenstad. Amsterdam 2013
- J. Schildhauer, The Hansa. History and culture. Leipzig. 1985
- R. Sprandel, Quellen zur Hanse-Geschichte. Darmstadt. 1982
- J.E.A.L. Struick, De Hanze en de Nederlanden. Artikel in: Spiegel Historiae. Nr. 12. 1974. Pag. 663 t/m 671
- L. van der Tuuk, Noormannen in het rivierland. De handelsplaatsen Dorestad en Tiel in vuur en vlam. Kampen 2009
- W. Veerman, Register van scheepvarende burgers te Tiel, 1558 t/m 1630. West-Betuwsse bronnen 2, Tiel 1990
- H.W.J. Volmuller, Nijhoffs Geschiedenislexicon Nederland en België. 's-Gravenhage 1981
- J. Weststrate, De Hanze, historisch fenomeen en city marketing tool. Artikel in: Madoc. Tijdschrift over de middeleeuwen. Themanummer 'Kijk op de middeleeuwen'. Nr. 4. 2008

AARDEWERK VAN HET DROSTENHUIS / HUIS DE START

Als men over de Rivierenlandlaan richting Kellen rijdt kun je naar het noorden toe een lichte verhoging in het landschap waarnemen. Deze circa 400 m lange verhoging werd in het jaar 2013 voor het eerst door onderzoeksbureau RAAP geïnterpreteerd als de 'Nyendamme' en is inmiddels een gemeentelijk archeologisch monument.

Wat is de Nyendamme? Om hier een beeld van te krijgen moeten we terug in de tijd. De periode dat Tiel een Brabantse enclave in Gelderland vormde. Dit is de periode dat het (Gelderse) achterland met enige tijd en regelmaat werd bedreigd door hoog water in de rivier de Linge. Om dit te beheersen werd in het jaar 1259 op Brabants grondgebied een dam gebouwd. Vermoedelijk ter hoogte van de

huidige straat De Voorstad. Bij conflicten tussen Brabant en Gelderland kon Brabant Gelderland onder druk zetten door de dam door te steken. Het gevolg was dat het (Gelderse) achterland onder water kwam te staan. Als reactie op deze bedreigingen en gevaren wapende Gelderland zich door juist op de grens tussen Gelderland en Brabant een dam aan te leggen. Deze dam, de 'Nyendamme', ligt er waarschijnlijk al sinds de 13e eeuw en het door BATO aangetroffen aardewerk (afbeelding 2) bevestigt deze veronderstelling. In het jaar 1303 hebben Brabanders deze Gelderse dam doorgestoken. Of dit voor de graaf van Gelderland een reden was om een verdedigingswerk te bouwen of dat dit versterkte huis er al stond, is vooralnog onduidelijk.

⊗ Foto gemaakt vanaf de Rivierenlandlaan naar het noorden toe. Als goed wordt gekeken is de lichte verhoging in het landschap zichtbaar die parallel loopt aan de Rivierenlandlaan (Foto Jan van Oostveen)

Tot het jaar 2010 zijn restanten van de opvolger van dit huis zichtbaar geweest. Ondanks bezwaar van de Oudheidkamer, om sloop te voorkomen, werd door de gemeente besloten om de schuur die gelegen was aan de Industrieweg 103 te slopen. De bebouwing op deze locatie gaat ver in de tijd terug en heeft over de jaren heen verschillende benamingen gehad zoals het huis 'De Start' en het 'Drostenhuis'. Huis 'De Start' is waarschijnlijk een verbastering van het woord Staart en refereert aan het staartvormige (Zoelense) gebied waar dit huis heeft gestaan. Ook de huidige nog aanwezige Staartsestraat heeft waarschijnlijk, voor wat betreft de naam, dezelfde oorsprong. 'Het Drostenhuis' verwijst naar de bewoner van dit huis die belast was met het innen van het zogenaamde Starttiend. Historische bronnen laten zien dat De Start een Zoelens leen was dat als zodanig vanaf 1452 voor geruime tijd in bezit is geweest van de heren en graven van Culemborg. In de 15e eeuw is De Start bewoond geweest door Jan van den Steenhuis en Arnt van Zwieten, die ook wel optraden als Drost

▲ Een scherf van zogenaamd Pingsdorfaardewerk (links), protosteengoed (rechts) en scherf van een (tuit?)kan tonen menselijke activiteiten op deze locatie die gedateerd kunnen worden voor het jaar 1300 (Collectie BATO, foto Jan van Oostveen)

van de heer (Van Bosichem) van Culemborg. Daarnaast is bekend dat op deze locatie vooraanstaande personen hebben gewoond zoals Tielse schepenen, de hoogleraar in de ontledkunde en fysiologie Theodorus Gerrit van Lidth de Jeude en de politicus Cornelis de Jongh van Zuid-Polbroek.

▲ Aardewerk dat in de 14e/15e eeuw gedateerd kan worden. Bovenste rij steengoed kan en twee fragmenten van steengoed bekers allen geproduceerd in Duitsland (Siegburg). Onderste rij een fragment van een kan van zogenaamd blauw-grijs aardewerk en een fragment van geglazuurd witbakkend aardewerk (Collectie BATO, foto Jan van Oostveen)

▲ Aardewerk dat in de 17e /18e eeuw gedateerd kan worden. Linksboven een fragment van (exclusief) Kraakporselein geproduceerd in China. Dit aardewerk wordt in deze periode in onze regio alleen bij de geboede burgerij aangetroffen. Midden bovenin een fragment van een kan geproduceerd in het Duitse Westerwald. Rechts bovenin een voor deze regio zeldzaam fragment van een kookpot geproduceerd in Jutland, Denemarken. Linksonder een fragment van een tegel met een afbeelding van een man en rechts onderin een fragment van een tabakspijp geproduceerd in Gorinchem door Willem Teeck (Collectie BATO, foto Jan van Oostveen)

Ondanks dat het een aanzienlijk huis moet zijn geweest is het aantal prenten waarop dit huis staat afgebeeld beperkt. Cartografisch zien we dit huis voor het eerst op een kaart van Jacob van Deventer die gedateerd wordt rond het jaar 1560. In de daaropvolgende jaren zien we op verschillende kaarten de locatie van het Drostenhuis. Een tweetal prenten met zijaanzichten van dit huis zijn bekend. De eerste prent wordt in de 17e eeuw gedateerd en laat een aanzienlijk pand in de vorm van een kasteel zien inclusief een hoektoren. De tweede prent is getekend door Jacobus Stellingwerf (1667-1727).

Het huis is in vervallen staat maar de toegangspoort en aanpalende bebouwing is nog zichtbaar. De ruïne maakt in de 19e eeuw plaats voor een buitenhuis wederom met prominente (voornoemde) bewoners. Op het eind van de 19e eeuw wordt het landgoed De Start ingericht als internaat voor de land- en tuinbouwinstelling 'Weten - en -Werken'. Dit blijkt echter geen groot succes te zijn want reeds na drie jaar stopt dit internaat ermee wegens gebrek aan voldoende leerlingen. In de 20e eeuw is de Van Heumen - De Sitterstichting eigenaar van dit gebied waarbij uiteindelijk de schuur in het jaar 2010 wordt afgebroken.

▲ Aardewerk dat in (het begin van) de 20e eeuw gedateerd kan worden. Bovenste rij twee fragmenten van wandtegels. Middelste rij waarschijnlijk een asbak uit de ESKAF (Eeste Steenwijkse Kunstwerk Aardewerk Fabiek) fabriek die vanaf de jaren twintig van de 20e eeuw in Huizen was gevestigd. Onderste rij een kop of kom uit de Maastrichtse fabriek van Petrus Regout en rechts een theepot van de firma Sadler, Staffordshire welke fabriek beroemd was vanwege haar Brown Betty teapots. Datering van deze Engelse theepot na het jaar 1937 (Collectie BATO, foto Jan van Oostveen)

Bronnen

- Verhelst, E.M.P. en L.M. Flokstra, 2013. De Stert op die Nyendamme. De herontdekking van de middeleeuwse Lindedam achter Drumpt, gemeente Tiel; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (karterende fase). RAAP-Notitie 4537, RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp

GRAVEN OP HET BLEEKVELD

In de jaren negentig van de vorige eeuw vonden in de binnenstad van Tiel grote opgravingen plaats om de urbanisatie te onderzoeken. In de wintermaanden van 1997-1998 was het Bleekveld aan de beurt. Archeologen groeven twee sleuven: aan de kant van de Schoolstraat en eentje meer in de richting van de huidige Zindertuin. Uit de resultaten kwam naar voren dat het terrein gedurende de bloeitijd van Tiel (de tiende en elfde eeuw) en in de tijd van het Sint Agnietenklooster (veertiende en vijftiende eeuw) spaarzaam was bebouwd. In de vroegste periode stonden er enkele houten boerderijen. Daarbij lagen mestkuilen en waterputten. Opmerkelijk was de vondst van een wervel van een walvisachtige, wat duidt op de internationale handel van het toenmalige Tiel. In de late middeleeuwen was er een boomgaard en fungeerde een gedeelte van het gebied als bleekveld voor het klooster. Toen circa 1580 de reformatie intrad, liet de stad de kloosters uitsterven en trok zij de gebouwen en gronden naar zich toe. Vanaf 1604 verschenen op het Bleekveld eenvoudige woningen

voor de toenemende stedelijke bevolking. Het was de aanzet tot de krioelende volkswijk van de negentiende eeuw, toen er ongeveer 52 huisjes op een terrein van circa 1200 meter stonden. Nog voor de Eerste Wereldoorlog liet het stadsbestuur het buurtje slopen en ontstond het lege terrein zoals we dat nu kennen. Aan de Wethouderskade was nog wel bewoning.

Omdat de firma Slokker het plan heeft in 2023 te starten met de bouw van grondgebonden woningen en een appartementencomplex, doet zich de kans voor verder te graven en te kijken op het Bleekveld. Dat gebeurt in oktober aanstaande, de Maand van de Geschiedenis. Er zal een sleuf gemaakt worden voor onderzoek. Bijzonder is, dat het publiek en schooljeugd bij de opgraving betrokken worden. Vrijwilligers, onder andere van de archeologische werkgroep BATO van de Oudheidkamer, nemen actief deel. Verder komen er rondleidingen.

Houdt de media in de gaten en mis deze laatste kans om in het verleden van het Bleekveld te kijken niet.

📍 Luchtfoto van het Bleekveld
(Opname juli 2022 door
Jan Bouwhuis)

INDRUKWEKKEND

Eigenlijk was het een Mission Impossible. Pas in januari kwamen de eerste plannen en pas in maart was duidelijk, dat er een ruimte aan de Santwijksepoort ter beschikking was. In april moest er dagelijks worden doorgewerkt. Honderden foto's werden bekeken en beoordeeld op geschiktheid, er moesten goede scans komen en korte, pakkende teksten. Halverwege kwamen twee mensen op de gedachte om er ook nog een magazine bij te maken. Uit de kringlopen van Tiel en Rhenen werden oude objecten verworven. Latwerken werden aan elkaar gespijkerd. Enfin, theoretisch kon het niet, praktisch wel. Op 3 mei stond er een enorme expositie en drie maanden en drieduizend bezoekers later werd die op 31 juli weer afgerond.

Het gastenboek van de expositie laat zien, hoe mensen de tentoonstelling hebben ervaren. Daarbij valt het woord 'indrukwekkend' opmerkelijk vaak. Oudere mensen kwamen – vaak in gezelschap van kinderen en kleinkinderen. Zij herkennen de beelden en waren soms ook geëmotioneerd. Jongeren (en dat zijn in dit geval nagenoeg allen onder de 75 jaar) schrokken van de verwoesting. De krant vergeleek Tiel anno 1945 met Marioepol 2022. Die parallel trokken ook meerdere bezoekers. Maar naast de schrik van de verwoestingsbeelden was er ook de hoop van de wederopbouw. Wie komt er nu op het idee, dat in de zomer van 1945 tussen de puinhopen kersen gegeten werden? Vele jeugdherinneringen kwamen op bij de rotan en formica zitjes, kolenkit en zwart-wit televisie. Dat de wederopbouwarchitectuur bepaald niet lelijk was, had Jan Bouwhuis prachtig in beeld gebracht. Het lezen van het gastenboek is een feest voor de mensen achter de expositie! Bezoekers kwamen van heinde en verre. Budel, De Rijp, Krimpen aan de IJssel, Amsterdam, Middelburg... Sommige herinneringen zijn indrukwekkend. Net als trouwens de opmerkingen van bezoekers. Een bezoeker las spontaan passages uit brieven van haar moeder uit de maanden oktober-november 1944.

Familieleden van de slachtoffers aan de Lingedijk in juni deden hun verhaal, noodwoningen aan de Schaepmanstraat werden herkend als de plek, waar iemand haar jeugd had doorgebracht. Juist dat aspect maakte de expositie voor mijzelf zo indrukwekkend. Ik heb weer veel bijgeleerd.

Verlengen zat er niet in. Het was al een hele klus om elke week twaalf toezichthouders te vinden. Bovendien moest de ruimte weer leeg worden opgeleverd. Maar het vraagt om meer en vaker! Het magazine 'Alles Kwijt' is in de lokale boekhandels - Arentsen en De Boekenlegger - nog steeds te koop.

▲ Emile Smit, Jurriaan de Mol en Peter Schipper (Foto Jan Bouwhuis)

▲ Peter Schipper en Emile Smit aan het werk (Foto Jan Bouwhuis)

BOEKBESPREKINGEN

Nico Koek, *Cocon*. Soest 2022. 228 pag. € 21,99
ISBN 978-94-645-0264-0

De in Ophemert geboren en al weer tientallen jaren in Tiel wonende auteur schreef deze roman, die zich grotendeels in Tiel afspeelt, over het leven van Fred, een jongeman, die heel beschermd door zijn inmiddels overleden moeder is opgevoed. Hij was net 21 jaar geworden en volgens moeder zit zijn opvoeding er nu op. Maar Fred is nog steeds onzeker en gaat in Tiel bij zijn tante Sonja op bezoek om daar te logeren tijdens het weekeinde van Appelpop waar hij in ieder geval Ilse de Lange wilde horen.

Bij zijn tante en oom was hij jaren geleden met zijn ouders graag te gast geweest en hij herinnerde zich de open gesprekken en ruime ideeën over allerlei zaken die ze 's avonds bespraken, maar waar zijn ouders het nooit over hadden. Tante Sonja ontdekt dat hij op erotisch gebied ook nog een groentje is en geeft hem daarover voorlichting op een wijze die soms wel erg ver gaat. Hij ontmoet uiteindelijk Suzan, die de liefde van zijn leven wordt. Er ontstaat een tamelijk ingewikkelde erotische driehoeksverhouding. Het is een wat 'ondeugend' boek dat zich deels in Tiel afspeelt met zeer 'open verhalen' wat de visie over seksualiteit betreft. Maar het leest gemakkelijk en geeft ook enigszins een beeld van de jongerencultuur van deze tijd.

Conny van der Heyden-Versnel, *Ten onrechte beschuldigd. In de schaduw van Market Garden*. Ommeren 2019. Stichting Arend Datema Instituut. Geïllustreerd. 394 pag. €29,95. ISBN nr. 978-90 903271-6-7

Dit door de Culemborgse Conny van der Heyden geschreven boek, bevat de gereconstrueerde levensbeschrijving van de Kesterense verzetsstrijder in de Tweede Wereldoorlog Johannes van Zanten. Hij was hoofd van de 'Knokploeg Betuwe' en fascinerend is de weergave van de plaatsgevonden activiteiten. Daarvan is de Tilburgse zegeltjeskraak in samenwerking met KP Soest één van de grootste verzetsdaden in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. In dezelfde periode wordt de machtige en rijke dorpsbewoner én NSB-er Leccius de Ridder door het verzet geliquideerd. Ten onrechte wordt gewezen naar Johannes van Zanten, maar onderzoek wees uit dat hij de dader niet kan zijn geweest. Twee maanden later werd hij opgepakt in Utrecht en op 2 december 1944 gefusilleerd. Slechts 33 jaar oud en vader van vijf kinderen. De auteur, die daarvoor vele archieven, familie en bekenden heeft moeten raadplegen, heeft daarvan een ongelofelijk knap, onopgesmukt menselijk geschreven verhaal gemaakt, dat leest als een trein en ook een zeer indringend beeld geeft van gewone gezinnen in oorlogstijd met de voortdurende dreiging van verraad.

Anoniem. PLUK Nr. 2. Beleef het rivierengebied op zijn puurst. emjee|uitgevers, Varik. 2021. 72 pagina's. Gratis magazine, verkrijgbaar bij diverse winkels in de Betuwe.

Alweer het tweede nummer van dit in de Betuwe nieuwe glossy tijdschrift. Het bevat een breed scala aan informatie met advertenties van bedrijven en informatieve verhalen. In dit nummer een interview door Michel Lafaille met dijkgraaf Co Verdaas. Een historisch verhaal door Emile Smit over het rampjaar 1672 in de Betuwe. Een aantal korte verhalen met betrekking tot de meest vriendelijke bewoners van de Betuwe, namelijk koeien. Informatie over recreatiemogelijkheden bij diverse water locaties in het Rivierengebied en tuintips door Erik Stuurbrink. En de inwendige mens krijgt deze keer in de rubriek 'koken met Casper' een drietal recepten voor een zomerse salade en dressing voorgeschoteld. Tips voor boeken, te lezen tijdens de vakantie ontbreken evenmin. Aandacht wordt ook besteed aan de verschillende musea die in dit gebied aanwezig zijn en dat zijn er meer dan men wellicht zou verwachten! Verder sympathieke interviews met de burgemeester van Culemborg Gerdo van Grootheest, de shorttrackster Selma Poutsma uit Deil en een verhaal over de ervaringen van de familie Kershaw die via Rotterdam en Dubai in Est is geland en zich daar erg thuis voelt.

Klaas Tammes, De amtsketen veroverd! De 10 eerste vrouwelijke burgemeesters in Nederland. Zutphen 2022. 296 pag. €29,99. ISBN 98-94-6249-925-6

De auteur schreef dit boek naar aanleiding van het feit dat in 2021 het 75 jaar geleden was dat de eerste vrouwelijke burgemeester werd benoemd, Truus Smulders-Beliën in Oost-, West-, en Middelbeers. Zij was twintig jaar de enige vrouwelijke burgemeester in Nederland (1946-1966). In 1903 was bij een aanpassing van de gemeentewet uit 1851 bepaald dat de burgemeester een man moest zijn. Pogingen dit besluit tegen te houden hadden geen succes. Vooral vanuit de confessionele hoek kwamen er bezwaren. Uiteindelijk lukte dat pas in 1931, toen het woord mannelijk uit de gemeentewet werd geschrapt en kon een vrouw tot burgemeester worden benoemd. Maar het duurde toch nog tot 1946, toen Truus Smulders-Beliën als eerste vrouwelijke burgemeester werd benoemd. Daarna werd regelmatig een vrouw in het ambt benoemd, al liep het niet storm. Intussen zijn er al meer dan honderd in functie en is het vrouw zijn geen echt probleem meer bij burgemeesters benoemingen. Ook het Rivierenland heeft in Geldermalsen van 1964 tot 1978 een alom gewaardeerde vrouwelijk burgemeester gehad in de persoon van Mieke van der Wall-Duyvendak. Het is een genoeg en soms hilarisch te lezen wat de auteur over dit thema heeft gevonden.

AANWINSTEN FLIPJE EN STREEKMUSEUM

AANWINSTEN DAALDEROP

Het is een begrip: Daalderop. Velen hebben herinneringen aan de metaalwarenfabriek van serviezen, gaslampen en andere huishoudelijke voorwerpen. De fabriek werd opgericht in 1880 en was een van de grootste werkgevers van Tiel. Het museum heeft al een grote collectie Daalderop met voorwerpen vanaf 1900.

Onlangs werd de EHBO Vereniging van Usquert (Groningen) opgeheven. Bij het leegruimen kwamen een Daalderop koffiezetapparaat tegen. Het betreft een Daalderop nummer 020104073. Men dacht meteen aan het museum in Tiel. Een leuke aanwinst om de ontwikkeling van Daalderop te laten zien in latere perioden.

Ook kwam het echtpaar Jaap en Hella van der Maat Wijn uit Gendringen met twee dozen vol. Hella: Al jaren verzamel ik oude koffie en thee artikelen van Daalderop. Ik heb diverse stukken, soms compleet soms alleen een suikerpot.

Allen zijn voorzien van de merken en de nummers zodat ze terug te leiden zijn naar een catalogus. Ze dateren vanaf ca. 1900. Nu stop ik met verzamelen, maar wil ze niet verkopen. Ik bied het bij deze uw museum aan. Het gaat om ca. 30 stuks, sommige bij elkaar passend. Ik hoop iets van u te horen.

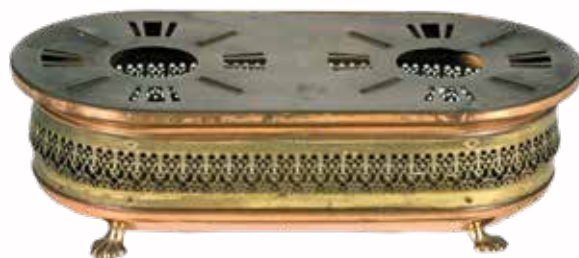
Na een positieve reactie vanuit het museum is deze verzameling inmiddels naar Tiel gebracht. Hella: Hier ben ik blij om, jullie willen mijn verzameling hebben. Het is in het museum op zijn plaats. Misschien in depot, maar eens mag het wel weer in de openbaarheid. Fijn, dat het een plekje krijgt.

We zien dat Daalderop niet alleen in Tiel een begrip is maar in het hele land, zoals Groningen en de Achterhoek. De mensen weten het Flipje en Streekmuseum te vinden!

Lisette le Blanc,
conservator

♣ Daalderop theepot van albruid (Collectie FEST)

♣ Daalderop warmhoudplaatje van messing en rood koper (Collectie FEST)

NIEUWS REGIONAAL ARCHIEF RIVIERENLAND

NOTARIËLE AKTES ONLINE BESCHIKBAAR

Zo'n 300 vrijwilligers zijn bezig de toegangen (repertoria) op notariële akten uit de periode 1811-1925 te indexeren. Uiteindelijk zal dit meer dan 1 miljoen records opleveren met persoonsgegevens, die doorzoekbaar worden op onze website. De eerste tien registers zijn op proef op onze website toegankelijk geworden. Het betreft de repertoria van notarissen die hun standplaats hadden in Brakel, Beusichem en Opheusden en een drietal registers betreffende Culemborg. Binnenkort volgen alle 57 repertoria van de Burense notarissen tot en met 1925. Op onregelmatige basis zullen het komend jaar nieuwe repertoria beschikbaar komen, totdat alle ca.1200 registers online staan.

OPEN DAG RAR

Zaterdag 1 oktober, houdt het RAR, uiteraard onder voorbehoud, een OPEN DAG. Het thema is 'Wat en ramp'. Dit is ook het thema van de Maand van de Geschiedenis die landelijk in oktober wordt gehouden. Aandacht zal er zijn voor rampen die het Rivierengebied geteisterd hebben in het verre en nabije verleden en ook rampen die de archieven bedreigen komen aan bod. Kijk voor het precieze programma in september op de website van het RAR of raadpleeg ons op Facebook of op Twitter.

ALLE CULEMBORGSE STADSREKENINGEN NU ONLINE

Een zeer rijke bron vormen de 229 bewaard gebleven stadsrekeningen van Culemborg, die nu allemaal gedigitaliseerd zijn en online gezet. De oudste stadsrekening uit 1374-1375 is vrij uniek omdat uit die periode bijna geen schriftelijk bronnen bewaard zijn gebleven. Deze stadsrekening is door oud-streekarchivaris Wim Veerman getranscribeerd en is nu met

de originele rekening online in te zien. Er zijn heel veel interessante feiten te halen uit de stadsrekeningen die een beeld kunnen geven van de sociale, culturele, economische en politieke situatie in de stad.

CHARTERS WEESHUIS BUREN NU OOK DIGITAAL

Circa 58 charters van het Weeshuis te Buren zijn gedigitaliseerd en komen online beschikbaar. Zij bevatten ook zegels en contrazegels. Alle zegels zijn ook gescand en zichtbaar op de website (toegang 0696) van het RAR.

GEMEENTERAADSNOTULEN NEERIJNEN

De huidige gemeente West Betuwe kent veel voormalige gemeenten in haar historie. Een daarvan is de voormalige gemeente Neerijnen, die in 1978 ontstond. Wat er besproken werd in de gemeenteraad kan men nu gemakkelijk nalezen in de gedigitaliseerde notulen uit de periode 1978 tot en met 2005. Zie hiervoor onze toegang 1500 op onze website.

VLOGS OVER 1572. DE GEBOORTE VAN NEDERLAND

Al enige tijd brengt het RAR iedere maand een nieuw vlog uit gerelateerd aan een actueel onderwerp. Dit jaar vertellen we een reeks verhalen met als thema De geboorte van Nederland. Hierin gaan we in op de gebeurtenissen in de zeven bij ons aangesloten gemeenten in het bijzondere jaar 1572. Inmiddels zijn er vlogs verschenen over de Culemborgse Geus Floris van Pallandt, graaf van Culemborg en nauw bevriend met Willem van Oranje; de verwoesting van het Tielse klooster Westroyen door de Spaanse tropen in 1572 en de Vrouwe van Waardenburg, die de kant van de Spanjaarden koos. Een vlog over Zaltbommel, over Heerewarden en over de Spanjaardsdijk bij Dodewaard. Tot slot sluiten we de serie af in oktober met Buren. Wilt u meer weten: Houd ons You Tube-kanaal in de gaten!

ERRATUM

VERKEERDE FOTO IN JAARVERSLAG 2020

Bij het vorige nummer van De Nieuwe Kroniek was het boekje gevoegd met de gedrukte jaarverslagen over 2020 en 2021. Helaas is er bovenaan pagina 5 een verkeerde foto afgedrukt. Dat heeft te maken met de technische verwerking van de

aangeleverde foto's. De bijgaande foto is de foto die er had moeten staan. Het leek ons niet per se nodig hiervoor het hele verslag opnieuw te laten drukken. De PDF-versie die inmiddels online staat (<https://www.oudheidkamer-tiel.nl/docs/jaarverslag2020-2021.pdf>) heeft wel de juiste foto.

📍 Het geconserveerde deel van de stadsmuur bij de Vlindertuin
(Foto Emile Smit)

VERENIGING OUDHEIDKAMER VOOR TIEL EN OMSTREKEN

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.

Contact: Willem Spekking.

E: bato@oudheidkamer-tiel.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.

Contact: Beatrijs van Dijk

E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.

Contact: vacant

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.

Contact: Angèle Roeffen

E: programmacommissie@oudheidkamer-tiel.nl

WERKGROEP BEELD EN GELUID

Contact: Jan Bouwhuis

E: info@fotobouwhuis.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur

M.J. (Martin) van der Mark, voorzitter

E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, secretaris

J.C. (Hans) Oosterman, penningmeester

Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark

Mevr. M.A.M. (Ans) van den Meijdenberg

P.R.M. (Paul) van der Ven

E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl

Het lidmaatschap voor het jaar 2022 bedraagt

€ 20 bij automatische incasso of € 22,50 bij handmatige betaling op rekeningnummer NL95INGB0004240023.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Ria Kragten, Pierre van der Schaaf,

Peter Schipper, Wim Veerman en Bob Willemsen.

Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Filmmateriaal: Jan Bouwhuis

Realisatie: emjee | vormgevers, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

ONS TIEL. TIELSCH VOLKSLIED.

Woorden van
D. J. PETERS.

Musiek van
JOS MERISON

Je het geboorte der rijke Batouwe.
Tusschen de waarten van Waal en van Rijn.
Daer ligt mijn Tiel, waar ik het licht mocht aenschouwen.
Waar 't mig een eer is, goed burger te zyn!
Vriendelyk sta die met oude Batouwe,
Looftoed'ig gevat in een bloeiende gaard,
Land van de meikers! o, Nederlands glorie,
'k Noem 't hartochtyk mijn Eden op aard!

REFREIN:

Tiel, mijn Tiel, 't is 't ter ere.
Dat ik vroelyk sing met hart en mond.
Tiel, mijn Tiel, waar 'k ook verkeere.
Mijft mijn lieste piek op 't heele wereldroed!

Van 1 t/m 5 juni wordt in het Spaarbankgebouw op initiatief van de Vereniging van Vreemdelingenverkeer Tiel en Omstreken een grote verkooptentoonstelling gehouden. Ter gelegenheid hiervan is er een prijsvraag uitgeschreven voor het maken van een volkslied. Hierbij een fragment van het winnende lied. (Kalendarium)

Op 31 augustus wordt het Vogeleilandje in de stadsgracht geopend en voorzien van elektrische verlichting. Voor de vele belangstellenden was het een grote teleurstelling dat door het slechte weer de verlichting niet ontstoken kon worden uit vrees voor kortsluiting. Door 'overbevolking' van gevleugelde vrienden, deed de plaatselijke poelier later goede zaken. (Kalendarium)

Op 15 februari wordt het Vredespaleis en het Internationaal Gerechtshof in Den Haag geopend dat onderdak biedt aan het Internationaal Gerechtshof van de Verenigde Naties. Ook na honderd jaar is dit hof helaas nog steeds bitter noodzakelijk. (Wikipedia)

1922

Op vier november 1922 ontdekt de Britse archeoloog Howard Carter het graf van de Egyptische farao Toetanchamon. Hij was slechts 9 jaar oud toen hij farao werd en regeerde over het Egyptische rijk tussen 1345 en 1335 voor Chr. Hij overleed rond zijn twintigste. (Wikipedia)

Het op 3 februari geopende badhuis van de Nutsstichting voorziet in een grote behoefte. Volgens het jaarverslag van 1922 is er gebruik gemaakt van 4022 douchebaden en 2248 kuipbaden. (Kalendarium)

Eindelijk! Op 7 juli nemen vrouwen voor het eerst deel aan de verkiezingen. De Vereniging van Staatsburgeressen biedt aan iedere eerste vrouw bij elk der zeven stembureaus een boeket aan. De oudste inwonster van Tiel (95 jaar), mevrouw de weduwe C., heeft van haar stemrecht gebruik gemaakt. (Kalendarium)

Wie is er niet groot mee geworden! Het was Joseph Rosefield die in 1922 ontdekte hoe je pinda-olie kon scheiden van de gemalen pinda substantie. Het broodbeleg is zo populair dat het in de VS een eigen nationale feestdag heeft gekregen. 24 januari is National Peanut Butter Day. (www.nueens.nl)